

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

Ясіновська Юлія Богданівна

**АУДИТ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ ЗА
ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ**

Спеціальність – 071 «Облік і оподаткування»
освітньо-професійна програма – «Економічна експертиза та аудит бізнесу»
Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Студентка групи ОЕЕМ-21

Ясіновська ю. Б. _____

Науковий керівник:

к.е.н., доц. Голяш І. Д.
_____

Дипломну роботу допущено

до захисту

“__” _____ 2018 р.

Зав. кафедри

к.е.н., доц. Адамик О.В. _____

Тернопіль 2018

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ ТА КРЕДИТОРАМИ ЗА ТОВАРНими ОПЕРАЦІЯМИ

1.1 Генезис розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями

Для визначення проблематики обліку розрахунків і надання конкретних пропозицій щодо їх удосконалення необхідно дослідити їх історичний аспект.

Знання історії бухгалтерського обліку та динаміки розвитку обліку розрахунків дозволить визначити закономірності сучасних процесів та їх динаміку, а також з'ясувати найважливіші напрямки удосконалення обліку. Одним із головних питань обліку розрахунків є облік дебіторської та кредиторської заборгованості. З давніх часів учені та дослідники намагались, перш за все, знайти та вдосконалити оптимальні шляхи визначення та обліку саме заборгованості та розрахунків.

Перші знахідки письмових згадок про бухгалтерський облік та рахунки були декілька тисячоліть тому. Наприклад, папіруси Зенона, які було знайдено у 1915 році, містять інформацію про будівельні проекти, сільськогосподарські роботи та різноманітні ділові операції маєтку Аполлонуша протягом 30 років у III ст. до нашої ери.

Ці папіруси свідчать про дуже детальний облік, який здійснювався в Греції та внаслідок торгівлі поширився на Середземномор'я та Близькій Схід. Є відомості про те, що ця система обліку містила відповідальність за ведення обліку: письмовий облік всіх операцій, інвентаризаційні відомості, записи щодо придбання та експлуатації майна тощо.

Домініко Манчіні (Манцоні) розділив усі рахунки на дві групи: живі і мертві. До першої групи увійшли розрахунки з фізичними й юридичними особами, до другої – матеріальних і грошових цінностей. Надалі ця класифікація

збережеться до ХХ ст. під назвою рахунків персональних і матеріальних. Із цієї класифікації виникнуть дві теорії – юридична та економічна.

Лука Пачолі дав персоніфікований підхід, сутність якого може бути зведена до того, що рахунки, які враховують неживі предмети, розглядаються як рахунки фізичних осіб [75]. Дж. Луццатто писав, що «подвійний аспект кожної операції став можливим тому, що в якості дебіторів і кредиторів почали фігурувати не тільки особи, але й предмети». Розвиваючи ідеї персоніфікації, Пачолі створив основну інформаційну модель господарської діяльності, у якій важливі два моменти, названі двома постулатами Пачолі [75]:

1) сума дебетових оборотів завжди тотожна сумі кредитових оборотів тієї ж системи рахунків;

2) сума дебетових сальдо завжди тотожна сумі кредитових сальдо тієї ж системи рахунків.

При характеристиці фактів господарського життя Пачолі виділяв чотири непорушних моменти, що повинні бути відображені в обліку: 1) суб'єкт; 2) об'єкт; 3) місце і 4) час. Цим моментам відповідають чотири питання : Хто? Що? Де? Коли? [79]

На відміну від Луки Пачолі, нідерландський бухгалтер Якоб ван дер Шуер (1625) дав більш логічне визначення дебіторів та кредиторів, він вважав, що дебітор – це той, хто має (власник), хто отримує той, хто купує, кому постачають, продають або від кого сподіваються отримати платіж, або той, хто повинен сплатити; кредитор – це той, хто видає (витрачає), з ким розраховуються, від кого отримують, той, з ким мають справу, хто продає, постачає, у кого купують, той, кому потрібно платити [75].

Представниками економічного напрямку в італійському обліку були Д.Крипа, Ф. Беста, В. Альфієрі, Г. Гіділья, А. Стабиліні, Д. Мальоне й інші. Прихильники економічного напрямку вважали, що в остаточному підсумку на всіх рахунках враховуються матеріальні цінності, звідси назва матеріалістичної теорії. Усі рахунки поділяються на дві групи капіталу і його частин, що розкривають структуру капіталу. На думку представників економічного

напрямку, облік фіксує зміну цінностей, рух речей, а динаміка зобов'язань – це тільки наслідок.

Теорія дебетування і кредитування рахунків Мат'є де ла Порта містить такі основні правила: дебітор – це та особа, яка отримує цінності або все те, що отримується у власність чи управління господарством, кредитор – це особа, яка видає цінності, або все, що перестає бути власністю чи виходить із управління господарством [16].

Один з найвідоміших представників французької школи кінця XVIII – початку XIX Едмон Дегранж є одним з засновників сучасної рахункової науки та розробником американської моделі рахівництва. Дегранж відмічав, що в кожній операції приймають участь дві особи: одне з них отримує будь-яку цінність, інша особа цю цінність віддає. Перша особа є боржником, або дебітором, інша особа – вірителем, або кредитором. Ця обставина підлягає реєстрації шляхом складання спеціальних статей, в яких вказуються одночасно дві особи: дебітор та кредитор. Таким чином, операції відображаються на рахунках у відповідності з правилами: дебетувати того, хто отримує та кредитувати того, хто віддає.

Авторами ще однієї цікавої теорії щодо обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей є німецькі вчені Август Шибє та Карл Одерман, які вважали, що актив – це сукупність всього, чим володіє підприємство на правах власності, пасив – права третіх осіб або кредиторів, а чистий капітал, або чисте майно – різниця від вирахування суми пасиву з суми активу. Вчені запропонували таку класифікацію рахунків: рахунки капіталу з відповідними допоміжними рахунками (рахунок прибутку та збитків); рахунки матеріальних цінностей; рахунки боргових документів; особові рахунки.

Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутоків поточної

дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи [82].

Серед закордонних видатних науковців ХХ століття про новий економічний погляд на кредиторську заборгованість пише Є.С. Хендриксен: «Вважалось, що кредиторська заборгованість виникає завдяки правилу подвійного запису. Проте, зміни економічних умов складають передумови для формування іншого, більш широкого погляду: в теперішній час кредиторська заборгованість являє собою міру економічних зобов'язань фірми» [113].

На сучасному етапі розвитку системи бухгалтерського обліку можна виділити декілька основних систем обліку, які використовуються обліковими школами різних країн світу.

В нормативних положеннях з бухгалтерського обліку України передбачено, що заборгованість повинна відображатися на бухгалтерських рахунках в сумах, визначених угодою, тобто в сумах, які належать до отримання або виплаті на кожний конкретний проміжок часу. В Україні переважає юридичний підхід до визначення величини заборгованості. Проте ми вважаємо, що для відображення в обліку поточної, а насамперед довгострокової дебіторської та кредиторської заборгованостей, необхідно використовувати також економічний підхід в оцінці розрахунків, тобто дисконтувати довгострокові заборгованості. Для цілей достовірного обліку необхідно розробити таку систему обліку, яка дозволить поєднати обидва ці підходи до визначення реальної вартості дебіторської та кредиторської заборгованості.

У підсумку до всього вищесказаного, можна зазначити, що протягом всього періоду розвитку бухгалтерського обліку як науки, так і практики, усі вчені-бухгалтери центральну увагу приділяли розрахунковим операціям та аспектам відображення в обліку дебіторської та кредиторської заборгованості через те, що операції, які виникають у результаті взаємовідносин підприємств із контрагентами, безпосередньо впливають на фінансовий стан та стабільність підприємства.

1.2 Визначення та класифікація розрахунків

Термін «розрахунки» необхідно розглядати з двох боків. З одного боку, це розрахунки за угодою, за якою сторони погашають свої зобов'язання за допомогою різних платіжних засобів, з іншого – виникають відносини з приводу грошових переказів через кредитні та банківські установи. Як правило, перерахування коштів за допомогою фінансово-кредитних установ виокремлюються в окрему сферу.

У літературних джерелах та нормативно-правових актах з бухгалтерського обліку, фінансів та банківської справи узагальнене поняття розрахунків зустрічається дуже рідко. Переважно розкриваються часткові, неповні поняття розрахунків – «безготівкові розрахунки», «готівкові розрахунки», «розрахункові правовідносини», «міжнародні розрахунки»

Вважаємо, що поняття «розрахунок» є більш широким, ніж поняття «платіж» і означає повне або часткове погашення боргу перед контрагентом шляхом платежу або декількох грошовими коштами, або здійсненням розрахунку будь-яким іншим способом, передбаченим чинним законодавством. Розрахунок, на відміну від платежу, відображає загальне співвідношення вимог і зобов'язань, тобто загальний стан розрахунків. Платіжні відносини є лише одним з елементів розрахункових відносин.

Це питання в останні роки набуло особливого значення, оскільки в українському законодавстві обидва ці терміни — «розрахунки» і «платежі» — вживаються дуже часто, особливо в банківській термінології, що викликає в низці випадків необхідність їх чіткого й однозначного тлумачення, але наше законодавство їх іноді чітко не розрізняє.

Досить важливим є те, у якій формі проводилися розрахунки: готівковій чи безготівковій, векселем, чеком, бартером тощо, тобто, що є заключним етапом кожної комерційної трансакції. Об'єктами нашого дослідження є розрахунки, які характеризують товарні операції. До товарних операцій,

зазвичай, відносять купівлю-продаж сировини, матеріалів, послуг, готової продукції тощо.

Якщо розглядати безготівкові розрахунки як категорію відносин між суб'єктами господарювання, то зрозуміло, що в даному випадку відсутній факт одночасного передавання (придбання) ТМЦ і сплати (одержання) грошового еквівалента вартості переданих (отриманих) ТМЦ, виникає розрив у часі між передачею ТМЦ та їх оплатою, який називають «зобов'язанням», «дебіторсько-кредиторською заборгованістю», «заборгованістю по розрахункам».

Залежно від об'єктів платежів розрізняють безготівкові розрахунки за товарними й нетоварними операціями. Товарні операції – оплата отриманої продукції, оплата за придбані товарно-матеріальні цінності та отримані послуги. До розрахунків за нетоварними операціями відносять платежі в бюджет, із соціального та майнового страхування, погашення кредитів та відсотків за ними, сплати пені, штрафів та ін. [72]. Розрахунки за товарними операціями мають більш питому вагу в загальному обсязі розрахунків підприємств, ніж за нетоварними.

Проаналізувавши літературні джерела та нормативні акти, ми дійшли висновку, що поняття «розрахунків за товарними операціями» досить нечасто зустрічається, а ті, які існують, вимагають уточнення та вдосконалення, саме тому пропонуємо використовувати таке визначення:

Розрахунки по товарним операціям – це система взаємовідносин між особами, які виникають з приводу оплати коштів за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи або надані послуги, яка може здійснюватися у формі готівкових або безготівкових (платіжними вимогами, платіжними дорученнями, акредитивами, чеками, векселями, шляхом взаємного заліку заборгованостей та ін.) розрахунків.

Форми та порядок розрахунків між підприємствами визначаються в господарських договорах. Це найбільш розповсюджена і важлива основа виникнення зобов'язань, основна форма реалізації товарно-грошових відносин в ринковій економіці. Всі розрахунки, що здійснюються на підставі укладених

договорів, належать до розрахунків з комерційних операцій (угод), в результаті яких партнери очікують одержати прибуток. Крім цих розрахунків, здійснюються операції некомерційного характеру без укладання договорів, на які не поширюється дія строків позовної давності [32].

Проф. Л.К. Воронова вважає, що розрахунки охоплюють сферу готівкового і безготівкового обігу [29]. Погоджуючись із цією думкою, слід лише зауважити, що готівкові розрахунки не відділяються від безготівкових якоюсь чіткою межею, як це можна зробити висновок із ряду висловлювань окремих авторів.

Безготівкові розрахунки являють собою головний елемент усіх грошових розрахунків і ринкової економіки в цілому. Безготівкові розрахунки є логічним продовження кредитних відносин і є обов'язковою умовою створення й вилучення платіжних засобів у країні.

Безготівкові розрахунки сприяють зменшенню витрат звертання у вигляді додаткових витрат на печатку, збереження, перевезення, перерахування величезної кількості грошових знаків, що необхідне при розрахунках готівкою.

Крім цього, безготівкові розрахунки при чіткій роботі банків дозволяють краще регулювати платіжний обіг, прискорювати обіговість оборотних коштів і здійснення платежів.

В основі проведення безготівкових розрахунків лежить ряд принципів, що є основним орієнтиром при розробці порядку проведення розрахунків, їхнього технічного й документального оформлення, а також організації оперативно-бухгалтерської роботи учасників розрахунків.

Різні автори виділяють різні принципи здійснення безготівкових розрахунків. Аналіз законодавства, робіт провідних вчених та практики дозволяють побудувати класифікацію принципів, наведену в Додатку Б.

Система розрахунків визначається системою соціально-економічних відносин, але інструменти розрахунків визначаються державою в особі Національного банку України, виходячи із загальновизнаної, сформованої століттями практики, особливостей грошового обігу та ін.

Будь-яка організація може виступати як боржником, так і кредитором. Грамотна побудова й управління процесом обліку розрахунків має велике значення в успішній роботі підприємства. Отже, кожному бухгалтеру та аудитору вкрай необхідно знати й вміти правильно відображати операції за розрахунками з дебіторами та кредиторами в бухгалтерському обліку відповідно до законодавства, враховувати всі нюанси, які можуть виникнути.

Для реалізації управлінських функцій підприємства щодо управління дебіторською та кредиторською заборгованістю перш за все необхідно з'ясувати сутність цих понять та розглянути різні дефініції даних термінів.

Господарське життя підприємства з точки зору її правового регулювання складається з фактів виникнення, змін та припинення зобов'язань. З одного боку, це зобов'язання підприємства перед своїми контрагентами, тобто зобов'язання, у яких підприємство виступає з пасивного боку. Це борги перед постачальниками з оплати отриманих цінностей або послуг, заборгованість перед державою зі сплати боргів та інших обов'язкових платежів, заборгованість перед працівниками підприємства з оплати праці та ін. З іншого боку, це зобов'язання контрагентів перед підприємством, тобто підприємство виступає з активного боку. Це борги покупців за отриману, але ще не сплачену продукцію, зобов'язання працівників з відшкодування завданої шкоди підприємству, заборгованість держави з відшкодування сплачених податків та зборів та інше. Отже, у цілому господарське життя підприємства характеризується складним комплексом зобов'язань, які визначаються та регулюються різними нормами права, які регулюють економічне життя – господарським, податковим, трудовим, цивільним та ін.

Будь-яка заборгованість буде дебіторською для однієї сторони (активом) і кредиторською (зобов'язанням) для іншої. Узагальнюючи різноманітні думки українських та закордонних авторів щодо тлумачення понять «дебіторська заборгованість» та «кредиторська заборгованість», можна виділити кілька найбільш поширених точок зору. Згідно з однією з них, дебіторська заборгованість є частиною активів підприємства, а кредиторська – її

зобов'язаннями. Це твердження засноване на балансовому рівнянні, яке, у свою чергу, виводиться завдяки властивостям подвійного запису, де кожна операція відображається в одній і тій самій сумі в дебеті одного і кредиті іншого рахунку, та призводить до змін двох статей балансу на одну і ту саму суму. В перекладі з латини «дебет» – «він винен», «кредит» – «довіряє», звідси дебітор – боржник, кредитор – позикодавець. Так, під дебіторською заборгованістю розуміють заборгованість перед установою різноманітних юридичних та фізичних осіб, а кредиторська заборгованість – це зобов'язання перед різними юридичними та фізичними особами.

Дебіторська заборгованість (receivables – амер., debt, debtors – англ., Aupenstande – нім.) організації-кредитора належить до її довгострокових або короткострокових (поточних) активів. Із часом вона повинна бути компенсована, тобто сплачена організації грошовими коштами або поставкою товарів. Відображення в бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості виражено як майно компанії. Це зумовлено тим, що право організації на отримання певної суми грошових коштів, товарів або послуг з боржника є майновим правом, а майнові права є одним із видів майна [115].

Здебільшого дебіторська заборгованість розглядається як кошти, що вилучені в підприємства та певний термін знаходяться у інших осіб. На думку Білик М.Д. [11, с. 32], таке трактування дебіторської заборгованості становить проблему відображення в обліку коштів, які фактично перебувають в розпорядженні іншої особи. Виникає сумнів щодо правильності диференціації видів дебіторської заборгованості та назв бухгалтерських рахунків, де вона відображається.

За довгий період існування та розвитку поняття «дебіторська заборгованість» суттєвих змін не зазнало, проте з розвитком бухгалтерського обліку та фінансів деякі зміни все ж таки відбувались і поняття удосконалювалось.

Проведений нами аналіз поняття «дебіторська заборгованість» у спеціальній літературі (Додаток В) свідчить про відсутність єдиного підходу науковців до визначення цих термінів.

Щодо другої та третьої груп, то їх підхід є виправданим через те, що слово «дебітор» походить від слова «дебет», в перекладі з латинської «debet» означає «він винен». Також можна частково погодитись з визначенням, яке надає четверта група вчених, проте вони розглядають дебіторську заборгованість як кошти, вкладені в розрахунки, проте, як зазначалось вище, заборгованість може бути не тільки грошових коштів, але й інших активів.

Щодо п'ятої групи авторів, то їх підхід також повністю не розкриває сутності поняття «дебіторська заборгованість». А також відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку дебіторська заборгованість може бути як поточною, так і довгостроковою. Тобто може відноситись не тільки до обігових коштів.

Отже, жодна група авторів не дає повного визначення дебіторської заборгованості. Вважаємо, що дебіторська заборгованість як актив повинна задовольняти таким вимогам: втілювати майбутню вигоду, яка забезпечує здатність прямо або опосередковано сприяти зростанню грошових коштів підприємства; представляти собою ресурси, якими управляє підприємство за умови, що право на вигоду законодавчо виправдане або має юридичні докази можливості отримання вигоди.

Щодо поняття «кредиторська заборгованість», то автор вважає, що це поняття є тотожним поняттю «зобов'язання». У п.11 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [83] зазначається, що поточні зобов'язання включають короткострокові кредити банків; поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; короткострокові векселі видані; кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги; поточну заборгованість за розрахунками з одержаних авансів, інші зобов'язання. Отже, кредиторська заборгованість є зобов'язанням. Перш за все необхідно розглянути визначення «Зобов'язання» в законодавстві та нормативних актах (табл. 1.2).

Кредиторська заборгованість (creditor indebtedness – англ.) – це сума боргів одного підприємства іншим фізичним або юридичним особам. Вона виникає внаслідок розбіжностей часу сплати за товари або послуги з моменту переходу права власності на них або незакінчених розрахунків за взаємними вимогами [94].

Таблиця 1.2

Визначення поняття «Зобов'язання» в законодавстві та нормативних актах

№	Джерело	Визначення
1	2	3
1	Цивільний кодекс України	Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматись від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку
2	Закон України	Зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють економічні вигоди.
3	МСФЗ (IAS) 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи»	Зобов'язання (для цілей визнання у фінансовій звітності) – поточна заборгованість компанії, яка впливає з подій минулих періодів, врегулювання якої приведе до відтоку з компанії ресурсів, які містять економічну вигоду.

Також у своїй праці Е.С Хендріксен та М.Ф. Ван Бреда виділяють низку властивостей зобов'язань, які дозволяють розглядати їх як кредиторську заборгованість: 1. «Зобов'язання повинне мати місце в теперішньому часі і бути наслідком минулих подій; 2 Зобов'язання виступають в якості кредиторської заборгованості, якщо вони пов'язані з необхідністю майбутніх платежів з ціллю збереження господарських зв'язків підприємства; 3. Зобов'язання практично повинне бути виконане неминуче; 4. Строк виконання зобов'язання повинен бути визначений, хоча точна дата може бути невідома; 5. Суб'єкт, відносно якого виникло боргове зобов'язання, повинен бути ідентифікований як окрема особа або група осіб. Проте підприємство, яке прийняло на себе зобов'язання, в момент реєстрації цього зобов'язання як кредиторської заборгованості може його не ідентифікувати [113].

У таблиці 1.3 проаналізовано різні підходи до дефініцій цього поняття і об'єднано авторів за групами у відповідності до визначення, яке вони надають.

Проаналізувавши дані таблиці 1.3, ми дійшли висновку, що жоден з авторів не дає повного визначення поняття «зобов'язання» або «кредиторська заборгованість».

Таблиця 1.3

Визначення поняття «зобов'язання» в обліково-економічній літературі

№	Групи авторів	Тлумачення терміну «Зобов'язання»
1	2	3
1	Т.А.Бутинець, Л.В.Чижевська, С.Л.Берега, Ф.Ф.Бутинець, О.В.Олійник та ін., Велш Глен, Шорт Деніел, С.Ф.Голов, В.І.Єфіменко, Е.Д.Чацкіс, А.Н.Лисюк, Т.П. Михайлова [20,21,24,31]	Вважають зобов'язання боргом (заборгованістю)
2	І.А.Бичков, С.М.Бичкова, М.Л.Пятов, М.В.Семенова, Я.В. Соколов [103]	Визначають як обов'язок однієї особи здійснити певну дію на користь інших осіб
3	М.Р.Лучко, І.Д.Бенько, С.В.Мочерний, Б.Райан, Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовський, Р.А.Слав'юк, Е.Б.Стародубцева [55]	Розглядають зобов'язання юридично оформленими (договір, угода тощо) відносинами щодо здійснення певних дій на користь інших осіб
4	І.А. Бланк [12]	Розглядає як сукупність фінансових вимог до підприємства
5	Х.Андерсон [5]	Визначають зобов'язання як юридичну основу для наступних платежів за товари та послуги

Узагальнюючи різні думки українських і закордонних авторів у тлумаченні таких понять, як дебіторська й кредиторська заборгованість, на наш погляд, можна виділити найбільш розповсюджені точки зору. Відповідно до однієї з них, дебіторська заборгованість є частиною активу організації, а кредиторська заборгованість її зобов'язаннями. Дане твердження в основі своїй має балансове рівняння, що, у свою чергу, виводиться завдяки властивостям подвійного запису, де кожна господарська операція відбивається в однаковій сумі за дебетом і кредитом різних рахунків, а організація виступає в ролі дебітора й кредитора. У зв'язку з переходом на міжнародні стандарти фінансової звітності (далі МСФЗ) усе більшого поширення у вітчизняній економічній літературі одержує точка зору, відповідно до якої дебіторську й кредиторську заборгованість варто вважати фінансовими інструментами. «Під фінансовим

інструментом прийнято розуміти будь-який контракт, із якого випливає фінансовий актив одного економічного суб'єкта і фінансове зобов'язання чи емісійний інструмент іншого економічного суб'єкта. Фінансовим активом організації визнається актив, що є коштами; правом вимоги коштів чи іншого фінансового активу від іншої організації; правом вимоги обміну фінансовими інструментами з іншою організацією на потенційно вигідних для даного суб'єкта умовах; емісійним інструментом іншої організації. Фінансове зобов'язання міститься в договорі і виражається в зобов'язанні перерахувати кошти чи інший фінансовий актив іншій організації; зробити обмін фінансовими інструментами і іншою організацією на умовах, що потенційно не вигідні для даної організації» [57,58,59]. Із наведеної вище цитати випливає, що основна форма фінансового інструмента є юридично оформленою вимогою однієї сторони (дебітора) і зобов'язанням іншої сторони (кредитора). Таким чином, фінансовий інструмент представляє розрахунки між економічними суб'єктами, і більшість господарських операцій є приватними проявами категорії фінансового інструмента.

У різних авторів зустрічаються розбіжності і в тлумаченні основних термінів, необхідних для характеристики таких економічних явищ як дебіторська заборгованість і кредиторська заборгованість.

Таким чином, систематизація різних підходів до трактування понять «дебіторська заборгованість» і «кредиторська заборгованість», а також виявлені їхніх характерних рис дозволяють нам сформулювати такі визначення:

Дебіторська заборгованість по товарним операціям – це заборгованість інших підприємств та установ, пов'язана з реалізацією товарів згідно з договором купівлі-продажу і представляє собою майбутню економічну вигоду та приймає форму оборотного або необоротного (в залежності від строковості заборгованості) активу – потенційно позитивного грошового потоку, яка не відшкодована до теперішнього часу та підлягає відображенню у бухгалтерському обліку

Кредиторська заборгованість по товарним операціям – це заборгованість торгових підприємств, яка виникає перед юридичними або фізичними особами внаслідок придбання товарно-матеріальних цінностей згідно з договором купівлі-продажу та приймає форму довгострокового або поточного (в залежності від строковості) пасиву (зобов'язання), є джерелом залучених коштів підприємства і в результаті погашення якого очікується відтік фінансових ресурсів підприємства, які втілюють в собі економічні вигоди

Правильність та точність відображення в обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей великою мірою залежить від правильності їх класифікації для цілей обліку. В економічній літературі зустрічаються різноманітні класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості.

Класифікація (від лат. «classis» – група та «facere» – робити) – це система супідрядних понять (класів, об'єктів, явищ) у тій або іншій галузі знань або діяльності людини, яка укладена на підставі обліку загальних ознак об'єктів та закономірних зв'язків між ними та дозволяє орієнтуватись у різноманітті об'єктів і бути джерелом знань про них.

На більшості підприємств класифікація дебіторської та кредиторської заборгованостей здійснюється відповідно до Плану рахунків, проте така класифікація не охоплює усіх ознак та різновидів заборгованості.

За МСФЗ дебіторську заборгованість поділяють на торговельну, тобто таку, яка виникла в результаті операцій із продажу товарів, робіт, послуг та неторговельну, яка виникла в результаті інших операцій. До торговельної дебіторської заборгованості «... відносяться рахунки до отримання (accounts receivable) – звичайна заборгованість покупців за придбану продукцію, а також векселі до отримання (notes receivable) – заборгованість покупців, яка оформлена письмовим зобов'язанням сплатити рахунок». До неторговельної дебіторської заборгованості належать «... векселі до отримання, які виникли в результаті неторговельних операцій (non trade notes receivable), проценти до отримання (interest receivable), дивіденди до отримання (dividends receivable), аванси, видані працівникам підприємства (advanced to employees)» [57].

Ще однією з найважливіших класифікаційних ознак є сумнівність заборгованості дебіторів: сумнівна – відносно якої є сумнівність у її погашенні дебіторами; безнадійна – відносно якої є впевненість у її непогашенні та строк позовної давності за якою минув. В закордонній практиці існує подібний поділ, відповідно до якого дебіторську заборгованість класифікують на три види: бездоганну, сумнівну та безнадійну. Такий поділ за критеріями очікуваності погашення застосовується, зокрема, в США та Німеччині.

Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що більшість науковців підходить до класифікації дебіторської заборгованості виходячи з порядку її відображення у звітності, проте така класифікація не є достатньо деталізованою та не містить усієї необхідної інформації для належного аналізу стану заборгованості та прийняття адекватних та необхідних управлінських рішень.

Проаналізувавши існуючі класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості, ми дійшли висновку, що жодна з них не є повною та всі вони потребують доопрацювання та доповнення.

1.3 Роль розрахункових операцій в управлінні діяльністю підприємства

На сучасному етапі розвитку економіки, в умовах переходу України на світові засади торгівлі та формування ринкових відносин відповідно до світового досвіду, становлення ринку сприяє розширенню прав та підвищенні відповідальності за свою роботу підприємств. Найголовнішим стратегічним завданням будь-якого підприємства є отримання максимально можливого прибутку та підтримання фінансової стабільності підприємства. Для досягнення цих цілей необхідно визначити та оптимізувати фінансовий стан підприємства.

На думку І.А. Бланка, формування алгоритмів управління дебіторською заборгованістю, здійснюється за такими етапами [12]: аналіз дебіторської заборгованості підприємства; вибір виду кредитної політики підприємства відносно до покупців продукції; визначення можливої суми обігового капіталу,

яка спрямована на дебіторську заборгованість за комерційними та споживчими кредитами; формування системи кредитних умов; формування стандартів оцінки покупців та диференціація умов надання кредиту; формування процедури інкасації дебіторської заборгованості; забезпечення використання на підприємстві сучасних форм рефінансування заборгованості; побудова ефективних систем контролю руху і своєчасної інкасації заборгованості.

Сьогодні велика кількість учених, крім зазначених вище, приділяє увагу пошуку напрямків та способів підвищення ефективності управління розрахунками як в Україні так і за кордоном: Є. Брігхем, Дж. К. Ван Хорн, Н.В.Дембінський, Л.А. Дробозіна, І.І. Пилипенко, О.Ю. Редько та інші. Проте незважаючи на те, що багато вчених займається питаннями вдосконалення обліку та управління оборотними активами, проте управлінню дебіторською та кредиторською заборгованістю саме в торгівлі не приділяється значної уваги.

Світовий досвід свідчить про те, що політика управління дебіторською заборгованістю – це частина загальної політики управління оборотними активами та маркетингової політики підприємства, направленої на розширення обсягів реалізації продукції і полягає в оптимізації загального обсягу цієї заборгованості та забезпеченні своєчасності її інкасації.

Проте рекомендації зарубіжних вчених не завжди відповідають українським реаліям, що викликано кількома основними причинами, найголовнішою з яких є низький рівень ринкових відносин, значна кількість українських підприємств, особливо в умовах фінансової кризи, мають дуже низький рівень платоспроможності. Ще однією суттєвою перешкодою є відсутність чіткої правової та законодавчої бази для стягнення боргів в разі несплати за відвантажену продукцію та надані послуги.

Так само, як і дебіторська заборгованість, кредиторська також належить до виду діяльності «Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку». Так, за всі п'ять років, що аналізуються, на цей вид діяльності припадає від 30 до 40% загальної суми заборгованості по області. Також суттєву питому вагу має такий вид діяльності, як «Промисловість»

(близько 25% щороку) та «Фінансова діяльність» і «Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям» (від 10 до 17%). Щодо інших видів діяльності, то сума кредиторської заборгованості, яка припадає на них є незначною порівняно з означеними вище видами.

Взагалі підходи до проблем управління дебіторською заборгованістю дуже різні. Наприклад, закордонні вчені (Є.Брігхем, Ф. Ченг та Дж. Фіннерті) стверджують, що управління дебіторською заборгованістю – це, перш за все, розробка оптимальної кредитної політики, яка полягає у виборі найкращого для даного підприємства строку кредитування покупців, кредитних інструментів, розмірів та строків дії знижок [19].

Н.В. Дембінський [33] вважав, що підприємства повинні вести рішучу боротьбу за максимальне скорочення дебіторської заборгованості.

Основними завданнями управління дебіторською заборгованістю є обмеження прийняттого рівня дебіторської заборгованості; вибір умов продажу, які б забезпечували гарантоване надходження грошових коштів; визначення знижок або націнок для різних груп покупців з точки зору дотримання ними платіжної дисципліни; прискорення стягнення боргу; зменшення бюджетних боргів; оцінка потенційних витрат, пов'язаних з дебіторською заборгованістю, тобто втраченої вигоди від невикористання коштів, заморожених в дебіторській заборгованості.

Стосовно українських реалій, провідні спеціалісти в галузі управління фінансами пропонують такі заходи із вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю: виключення з числа партнерів з високим ступенем ризику; використання можливості оплати дебіторської заборгованості вексями, цінними паперами; формування принципів розрахунків підприємства з контрагентами за наступний період; виявлення фінансових можливостей надання підприємством товарного (комерційного кредиту); визначення можливої суми оборотних активів, які відволікаються в дебіторську заборгованість за товарним кредитом, використання сучасних форм рефінансування заборгованості;

диверсифікація клієнтів з метою зменшення ризику несплати монопольним замовником.

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо таку стратегію управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі для досягнення максимальної ефективності діяльності (рис 1.1).

Вкрай важливим для здійснення ефективного управління політики управління розрахунками на підприємствах торгівлі є правильний та своєчасний аналіз стану, динаміки і структури дебіторської та кредиторської заборгованості з метою визначення їх питомої ваги в загальній валюті балансу, динаміки за останні роки (доцільно обрати не менше ніж три для достовірності інформації).

СКЛАДОВІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

- Визначення основних принципів здійснення розрахунків.
- Аналіз складу і динаміки дебіторської та кредиторської заборгованостей.
- Організація управлінського обліку та поточного моніторингу стану розрахунків, а також контролю за своєчасним обліком, аналізом та інкасацією дебіторської заборгованості, формування ефективного відділу внутрішнього аудиту.
- Визначення суми коштів, яку можливо інвестувати в дебіторську заборгованість за товарним (споживчим) кредитом, а також визначення «безпечного» розміру кредиторської заборгованості
- Визначення кредитоспроможності та надійності покупця, створення дієвої методики швидкого або «експрес»-аналізу дебіторської заборгованості клієнтів.
- Виявлення можливостей надання дисконтів, знижок покупцям.
- Визначення критичних строків сплати боргів.
- Використання сучасних форм рефінансування заборгованості.
- Використання правових механізмів для ефективного управління борговими зобов'язаннями.
- Формування системи стягнення простроченої заборгованості з клієнтів та введення штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань клієнтами.
- Оцінка ефективності управління розрахунками.

Рис. 1.1. Схема стратегії управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі

Також доцільно провести аналіз оборотності, оскільки зниження оборотності дебіторської заборгованості свідчить про затримку в платежах, що призводить до збільшення витрат, пов'язаних із заборгованістю. Для цього використовується показник оборотності.

Фахівці з корпоративного менеджменту [105] визначають, що за допомогою цих показників неможливо відстежити якісні зміни у дебіторській заборгованості та оцінити їх динаміку. Проте методика, яка засновується на зіставленні питомої ваги клієнта в дебіторській заборгованості та його питомої ваги в товарообігу організації цих недоліків не має. Тобто надання товарного кредиту клієнту є вигідним тоді, коли внесок клієнта в товарообіг перевищує його внесок у формування дебіторської заборгованості.

Також досить поширеним є застосування АВС-аналізу дебіторської заборгованості. Сутність цього методу базується на підставі принципу (правила) Парето, або «Правило 20/80», згідно якого лише 20% дебіторів можуть мати 80% дебіторської заборгованості підприємства.

За допомогою регулярного моніторингу руху заборгованості, можна виділити групи «вигідних» кредиторів для аналізу боргових зобов'язань. Ці групи також доцільно ранжувати у відповідності до Правила Парето, згідно якого 20% найкрупніших постачальників забезпечують підприємство 80% від загального обсягу придбаних товарів. Отже, складності у співпраці з постачальниками із першої групи матимуть найважчі наслідки та вплив на фінансовий стан підприємства. Отже, найцільніший контроль повинен здійснюватись саме за постачальниками з першої групи.

За результатами аналізу розрахунків, доцільно сформувати картотеку контрагентів, де необхідно відобразити показники розмірів, кроків повернення боргів, розрахований показник середнього терміну погашення заборгованості та ранжувати контрагентів відповідно до цих показників.

У окремій картотечі кредиторів доцільно відображати такі показники: величину боргу, строк погашення, розрахувати середній показник погашення заборгованості та ранжувати кредиторів за цим показником. Для поглиблення

аналітичності даних щодо кредиторської заборгованості, пропонуємо використовувати окремий документ – «Графік відтоку грошових коштів в рахунок погашення кредиторської заборгованості» (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Графік відтоку грошових коштів в рахунок погашення кредиторської заборгованості

Показник	2016 (факт)	1	2	3	4	...	11	12	2017
Залишок кредиторської заборгованості, грн.									
Сума заборгованості до погашення, грн.									
Виплати за закупівлями кожного місяця, грн									
1									
2									
...									
12									
Разом виплат									
Штрафні санкції у разі прострочення платежу									
1									
2									
...									
12									
Разом штрафних санкцій									

В цьому графіку необхідно відображати суми коштів, які необхідно сплатити в рахунок кредиторської заборгованості у поточному та майбутньому періоді.

Визначення ліміту дебіторської заборгованості для кожного контрагента, що користується відстрочкою платежу – це один з найефективніших способів управління ризиками виникнення простроченої заборгованості. Існують різні підходи до визначення граничного значення дебіторської заборгованості. Проте перш за все визначається максимально допустимий розмір дебіторської заборгованості. Як правило, цей ліміт визначається на підставі експертних оцінок. На думку О. Савіна [96], можна визначати ліміт дебіторської заборгованості виходячи з того, що він не повинен перевищувати суму кредиторської заборгованості перед постачальниками та обсяг короткострокових банківських кредитів, які залучаються на поповнення оборотних коштів компанії. Іншими словами, кредитування клієнтів перекладається на постачальників компанії та банки. При цьому дебіторська заборгованість та зобов'язання повинні бути збалансовані за термінами.

Таким чином, кредиторська заборгованість є тією межею, більше якої не можна допускати зростання дебіторської заборгованості. У зв'язку із цим визначення оптимального розміру кредиторської заборгованості є ще більше актуальним. Також важливим завданням є збереження задовільної структури балансу та репутації в ділових колах для підприємства-боржника. Цього можна досягти за допомогою побудови графіку інкасації боргових зобов'язань з розробкою системи відсотків та премій за дострокову сплату.

Визначення кредитоспроможності та надійності покупця, створення дієвої методики швидкого або «експрес» - аналізу дебіторської заборгованості клієнтів є також одним з найважливіших елементів алгоритму управління розрахунками тому що кредитоспроможність покупця характеризує систему умов, які визначають його здатність залучати кредити та у повному обсязі і у визначені терміни виконувати всі пов'язані з ним фінансові зобов'язання.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО - МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ ЗА ТОВАРНІМИ ОПЕРАЦІЯМИ

2.1. Облікова політика як інструмент організації обліку розрахункових операцій з дебіторами і кредиторами за товарними операціями

Відповідно до принципу безперервності бухгалтерський облік повинен вестись на підприємстві з дня реєстрації до моменту остаточної ліквідації підприємства. Для того, щоб вести якнайуспішніше облік на підприємстві, потрібно постійно вдосконалювати організацію обліку. Так, спочатку треба визначити значення терміна «організація». Характеристика цього поняття наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Дефініції терміна «організація»

Джерело	Дефініція

1	2
«Словник С.І.Ожегова»	Організація – це планомірний, продуманий устрій, внутрішня дисципліна.
«Великий енциклопедичний словник»	<p>Організація (франц. organisation від пізньолатинського organizo – «повідомляю, стрункий вигляд, влаштовую»):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлені його будовою. 2) Сукупність процесів або дій, які ведуть до створення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. 3) Об'єднання людей, що спільно реалізують програму або мету і діють на основі певних правил і процедур. <p>Застосовують до біологічних, соціальних і деяких технічних об'єктів, фіксуючи динамічні закономірності, що належать до функціонування, поведінки й взаємодії частин; зазвичай, співвідноситься з поняттями структури, системи, управління.</p>
«Новий тлумачно-словотворчий словник Т.Єфремової»	Організація – устрій, побудова, склад чого-небудь

Отже, як видно з таблиці 2.1, у більшості словників визначають термін «організація» як устрій чого-небудь. Це система, яка складається з сукупності пов'язаних частин одного цілого.

Щодо організації безпосередньо обліку на підприємстві, то багато вітчизняних вчених досліджували ці важливі питання, а саме Ф. Бутинець [24], В. Завгородній [43], В. Палій [73], С. Свірко [98], В. Сопко [104] та ін. Проте проблема досі стоїть дуже гостро через те, що фундаментальних досліджень цього питання в Україні майже не ведеться. У законодавстві даному питанню не приділено достатньо уваги і не існує визначення «організація обліку», саме тому вважаємо за доцільне розглянути погляди деяких вчених на це питання.

Колектив авторів на чолі з Ф.Ф. Бутинцем [22, с.72] визначає організацію бухгалтерського обліку як сукупність заходів власника (керівника) підприємства, що мають цілеспрямований характер щодо створення, забезпечення, постійного впорядкування й вдосконалення функціонування системи бухгалтерського обліку та здійснення його процесу на підприємстві.

Економічний словник дає таке визначення: організація обліку здійснюється за планом, а план організації бухгалтерського обліку – це «заздалегідь намічена система облікової діяльності, що передбачає порядок і терміни виконання робіт і що складається з таких елементів: план документації й

документообігу; план інвентаризації; план рахунків і їх кореспонденції; план звітності; план технічного оформлення обліку; план організації праці співробітників бухгалтерії».

В.В. Сопко [105, с.58] визначає організацію обліку таким чином: організація бухгалтерського обліку на підприємствах – це система методів, способів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування такого обліку та подальший його розвиток. Така організація полягає в цілеспрямованому впорядкуванні й удосконаленні механізму, структури та процесів бухгалтерського обліку. Впорядкування системи бухгалтерського обліку означає організацію цієї системи та організацію функціонування її в часі та просторі.

Отже, більшість науковців вважає, що організація обліку на підприємстві – це один із найважливіших аспектів роботи та раціонального управління підприємством.

Незважаючи на те, що існують загальні рекомендації з організації обліку, проте рекомендації придатні для одного підприємства можуть бути некорисними, та навіть шкідливими для іншого. Саме тому кожне підприємство повинне обирати та розробляти власну облікову політику з урахуванням специфіки діяльності та фінансового становища підприємства.

Законодавством України, а саме п.1 Закону «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», визначено, що «облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовується підприємством для складання та подання фінансової звітності» [86]. Згідно з цим Законом, підприємство самостійно визначає облікову політику.

П.Є. Житний стверджує, що «процес формування облікової політики – це надана законом можливість суб'єкту господарювання самостійно здійснювати у межах правового поля облікову діяльність, яка включає сукупність принципів, методів і процедур здійснення первинного спостереження, аналізу, поточного групування, підсумкового узагальнення фактів господарської діяльності, складання та подання фінансової звітності» [42, с.75].

Деякі вчені вважають, що серед переліку важливих завдань бухгалтерського обліку та облікової політики, зокрема, доцільно виділити такі: забезпечення збереження майна власника; формування інформації власникам і керівництву підприємства для здійснення управління; забезпечення власника (власників) інформацією про фінансові результати діяльності підприємства; захист інтересів суспільства через загальносуспільне значення обліку.

Облікова політика повинна містити такі елементи: робочий план рахунків; форми первинних документів, необхідних для оформлення господарських операцій; форми документів для внутрішньої звітності; порядок проведення інвентаризації; методи оцінки активів і зобов'язань; правила документообігу і технологія обробки облікової інформації; інші рішення, необхідні для ведення обліку, а також ухвалення відповідної податкової політики [81].

В Україні всі підприємства обов'язково подають фінансову звітність та при підготовці її користуються принципами, методами та процедурами обліку, які в сукупності і складають облікову політику. Проте чи всі підприємства складають наказ про облікову політику? За результатами опитування 32 установ, встановлено наступне: наказ про облікову політику складається на більшості з них – 27 підприємств (84% від загальної кількості), проте лише 15 з 27 в наказі про облікову політику розкривають порядок обліку розрахунків.

Метод (від гр. μέθοδος (methodos) — шлях пізнання, дослідження) — спосіб досягнення якої-небудь мети, рішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння (пізнання) дійсності. З філософської точки зору метод – спосіб побудови й обґрунтування системи філософського знання.

В.В. Сопко вважає, що бухгалтерський облік являє собою дуже складну систему знань, тобто теоретичну та практичну систему. Про це свідчить велика кількість передумов та принципів, які є основою його побудови.

Тому просто визначити метод бухгалтерського обліку неможливо. Для цього потрібно побудувати загальну схему взаємозв'язку прийомів (елементів), тобто визначити загальну методологію [105]. Можна цілком погодитись із цим

твердженням, і вважаємо за необхідне визначити загальну методологію бухгалтерського обліку та з яких саме елементів складається метод бухгалтерського обліку.

Методологія (від «метод» та «логія») – вчення про структуру логічної організації, методи та засоби діяльності» [25]. Отже, методологія – це система методів та методик.

Щодо методу бухгалтерського обліку, то виділяють такі основні його елементи: документування, інвентаризацію, систему рахунків, подвійний запис, оцінку, калькуляцію, баланс, звітність.

І третя складова облікової політики – це процедури бухгалтерського обліку. Бухгалтерська процедура – це певний порядок дій, які необхідні для вирішення облікових завдань. О. Калашнікова [46] виділяє такі основні складові облікової процедури в міжнародному обліку (рис.2.1). Така послідовність виконання бухгалтерської процедури притаманна певною мірою і вітчизняному обліку.

Норми та вимоги до бухгалтерського обліку, відповідно до яких формується Наказ про облікову політику, встановлюються законодавством. Проте існують багатоваріантні норми, серед яких кожне підприємство обирає найприйнятніші для себе. До таких норм можна віднести способи оцінки, методи амортизації, робочий План рахунків та інше. Отже, одним з найголовніших завдань керівника підприємства та головного бухгалтера є складання Наказу про облікову політику. На формування облікової політики підприємства впливають різноманітні чинники. Лише взявши до уваги всі перелічені чинники, можна підійти до вибору облікової політики підприємства з економічною вигодою для підприємства.

На практиці виділяють декілька етапів формування облікової політики. Це питання не врегульоване законодавством, тому існують різні погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на кількість та зміст цих етапів (табл. 2.2).

Аналіз наведених підходів до формування облікової політики підприємства свідчить про те, що українські науковці проводять роботу над

проблемними питаннями формування облікової політики, проте жоден із наведених підходів не розкриває повністю процесу формування облікової політики. Не зазначено важливих етапів формування облікової політики, а саме таких, як аналіз основних показників діяльності підприємства, не всі науковці вказують необхідність дослідження впливу обраних методів та процедур на діяльність підприємства, контролю за дотриманням виконання положень, розкритих в обліковій політиці в процесі діяльності, внесення необхідних змін та коригувань за необхідності.

Враховуючи наведені підходи, процес формування облікової політики, на нашу думку, повинен включати такі етапи (рис. 2.1).

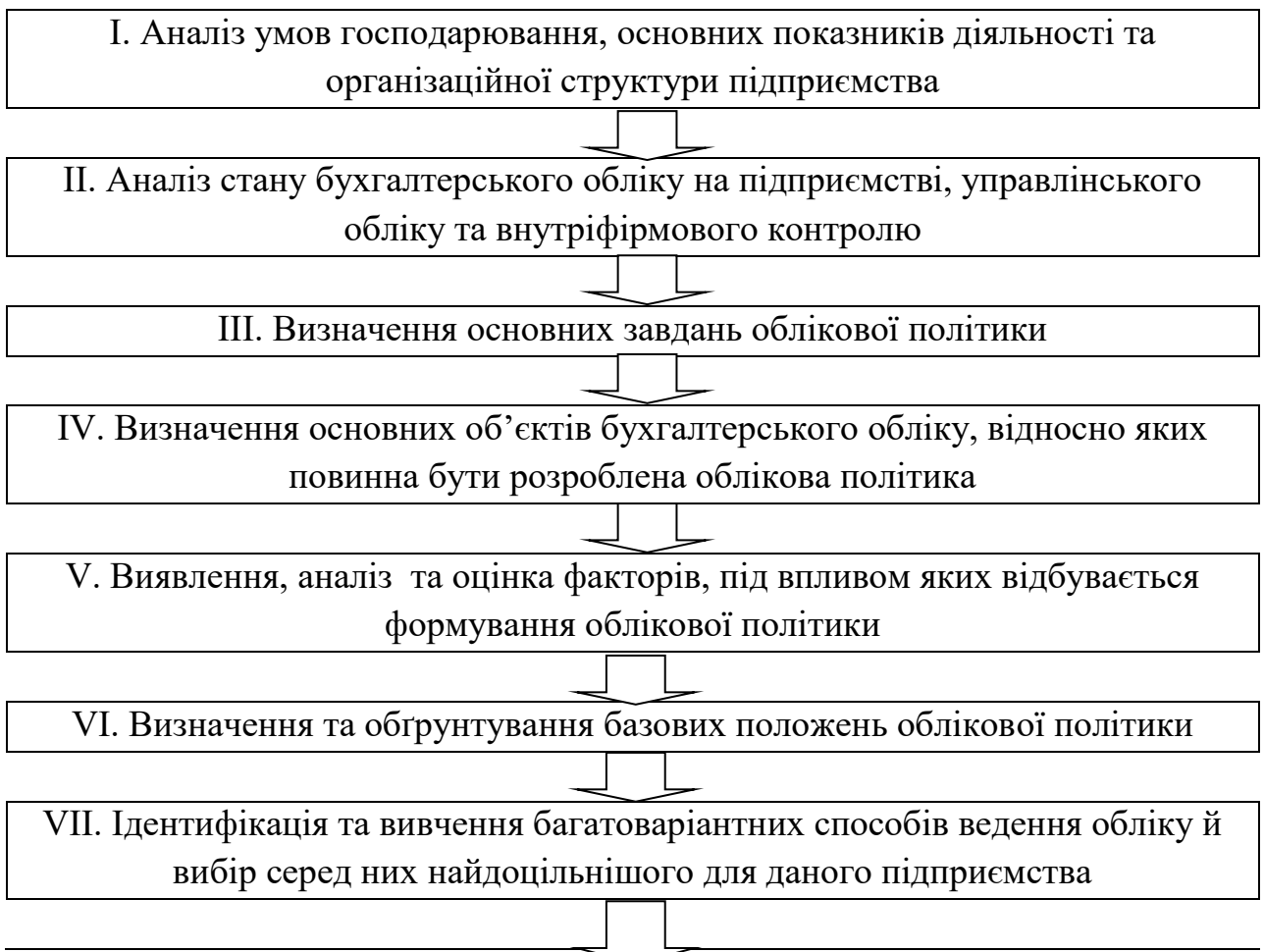
Рис.2.1. Послідовність виконання облікової процедури в міжнародному обліку

Таблиця 2.2

Етапи формування облікової політики підприємства

Автор	Назва та зміст етапу
1	2
Житний П. [42]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організаційний (прийняття рішення про створення розпорядчого документа про облікову політику, закріплення функцій і обов'язків фахівців виконавчого органу, визначення посадових осіб, відповідальних за облік і складання звітності, встановлення відповідальності за порушення облікової політики). 2. Підготовчий (аналіз засновницьких документів, основних напрямів діяльності, виділення центрів фінансової відповідальності, управління, місць виникнення витрат, визначення об'єктів обліку, оцінка їх стану, встановлення предмета облікової політики для конкретних умов фірми). 3. Визначення зовнішніх умов, явищ і процесів, які впливають на розробку облікової політики. 4. Формування чинників внутрішнього середовища, які визначають облікову політику. 5. Вибір елементів облікової політики за об'єктами, визначеними на попередніх етапах. 6. Інформаційне забезпечення процесу формування облікової політики. 7. Заключний етап (оформлення та затвердження базового розпорядчого документа).

Колос І. [48]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організаційний (визначення мети, створення робочої групи). 2. Підготовчий (вибір раціональної форми організації обліку, визначення обсягу первинної документації, системи управлінського обліку, альтернативних методів обліку). 3. Технологічний (складання Робочого плану рахунків, складання Типової схеми реєстрації господарських операцій на конкретному робочому місці, плану документообороту, визначення системи управлінської звітності та кола користувачів, складу постійнодіючої інвентаризаційної комісії та графіка проведення інвентаризації, проведення розрахунків за кожним альтернативним методом та оцінка отриманих методів обліку). 4. Результативний (оформлення наказу «Про облікову політику підприємства», його затвердження).
Урбан Н. [109]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення об'єктів бухгалтерського обліку щодо яких повинна бути розроблена облікова політика. 2. Виявлення, аналіз, оцінка чинників, під впливом яких здійснюється вибір способів ведення бухгалтерського обліку. 3. Вибір і обґрунтування вихідних положень побудови облікової політики. 4. Ідентифікація потенційно придатних для застосування підприємством способів ведення бухгалтерського обліку за кожним прийомом і для кожного об'єкта обліку. 5. Оформлення обраної облікової політики.

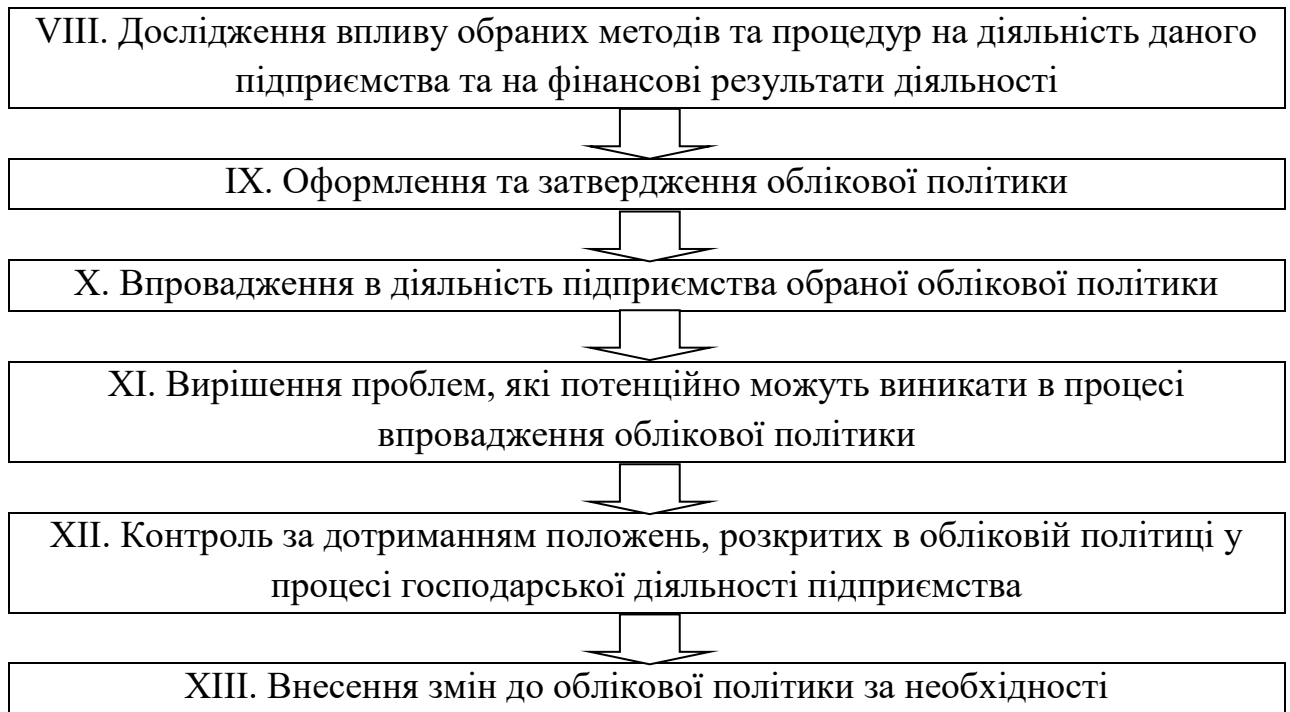

Рис. 2.2. Етапи процесу формування облікової політики (авторська розробка)

Саме такий порядок формування облікової політики забезпечить чітке розмежування етапів формування облікової політики та дозволить швидко та ефективно її скласти, необхідно лише послідовно дотримуватись запропонованого алгоритму, бо кожен етап розташовано в логічній послідовності і виконання кожного наступного етапу неможливе без завершення попереднього.

Перелік обов'язкових елементів облікової політики щодо обліку розрахунків, які мають бути встановлені Наказом про облікову політику наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Основні елементи облікової політики щодо обліку розрахунків

Елемент	Можливі варіанти
1	2

Оцінка заборгованості	- відповідно до П(С)БО 10, поточна дебіторська заборгованість оцінюється за чистою вартістю реалізації (первісна вартість за вирахування суми резерву сумнівних боргів); - поточні зобов'язання за П(С)БО 11 оцінюються за сумою погашення, довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю.
Порядок віднесення заборгованості до сумнівної	Ми пропонуємо визнавати сумнівною таку заборгованість: 1) Не погашена в строк, який встановлено договором; 2) Не забезпечена відповідними гарантіями; 3) По якій порушено справу про банкрутство.
Порядок проведення інвентаризації розрахунків	Відповідно до пп.11.11. «Інструкції з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів, а також розрахунків», затвердженої наказом Мінфіну від 11.08.94 р. № 69 із зазначенням строків проведення інвентаризації для кожної групи заборгованості.
Порядок створення резерву сумнівних боргів	Обирається метод створення резерву: 1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; 2) застосування коефіцієнта сумнівності. На нашу думку, необхідно нараховувати резерв сумнівних боргів лише для деяких дебіторів, відносно яких є сумніви щодо погашення заборгованості та відомо, що вірогідність отримання боргу є низька (судовий процес, інформація про важкий фінансовий стан дебітора, процедура банкрутства). Щодо інших дебіторів, резерв повинен нараховуватись залежно від терміну прострочення платежу.
Порядок визнання та списання безнадійної заборгованості	Так, П(С)БО 10 визначає: Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності. Необхідно обрати критерії віднесення заборгованості до безнадійної.

Для формування рекомендацій із складання Наказу про облікову політику розглянемо детальніше порядок формування деяких елементів облікової політики.

Так, обов'язково повинні бути розкриті основні організаційні засади проведення інвентаризації, документального їх оформлення.

На нашу думку, процедура інвентаризації дебіторської та кредиторської заборгованостей повинна включати такі основні етапи:

1. Затвердження складу інвентаризаційної комісії. До її складу обов'язково повинні бути включені: керівник підприємства або його перший заступник; головний бухгалтер; представник контрагентів (керівник або головний бухгалтер).

2. Складання та затвердження плану-графіку проведення інвентаризації. Складається бухгалтерією за узгодженням керівництва. План-графік проведення інвентаризації планується на рік з розбивкою за місяцями.

3. Проведення інвентаризації – звіряння сальдо на рахунках бухгалтерського обліку з первинними документами, які підтверджують факт виникнення заборгованості, проведення звірки розрахунків з контрагентами, складання акта списання дебіторської заборгованості, строк позивної давності за якою минув;

4. Формування висновків за результатами проведеної інвентаризації та списання дебіторської заборгованості у разі необхідності, яке оформлюється наказом керівника підприємства.

2.2 Організаційно-методичні підходи до оцінки розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціям

В Україні у процесі розвитку ринкової економіки та активним функціонуванням ринку купівлі - продажу дебіторської та кредиторської заборгованості, наданих комерційних кредитів українських підприємств, боргові зобов'язання перетворюються на незалежний об'єкт інвестування, а також інструмент впливу на контрагентів. Відбувається активне втягнення різноманітних видів боргових зобов'язань в господарський обіг, як за рахунок перепродажу та цесії зобов'язань, так і за рахунок розвитку факторингових, форфейтингових операцій на українському ринку. Боргові зобов'язання

становлять інтерес для потенційних інвесторів як самостійний об'єкт для інвестування коштів. Умови перехідної економіки, мінливе економічне середовище, специфічні особливості нашої держави, а також поступовий перехід до складання фінансової звітності за МСФЗ – це все робить завдання достовірної та неупередженої оцінки боргових зобов'язань підприємства вкрай актуальним.

Так, А.Г. Грязнова та М.А. Федотова відзначають таке: «... сьогодні можна нарахувати близько десяти методик та методичних рекомендацій з оцінки дебіторської заборгованості, серед яких є розробки державних структур, існують і авторські методики: бартерна методика М.В. Круглової, сценарна методика С.П. Юдінцева, методика альтернативних сценаріїв В.І. Прудникова, методика оцінки ризикових боргових зобов'язань, розроблена авторським колективом спеціалістів Центру професійної оцінки під керівництвом професора М.А.Федотової, методика оцінки ліквідаційної вартості дебіторської заборгованості під час реалізації в межах конкурсного виробництва, розроблена експертами-оцінниками ТОВ «Центр експертизи власності». Всі існуючі методики можна поділити на відомчі, авторські та розроблені практикуючими експертами-оцінниками. Загальною рисою всіх методик є те, що оцінка дебіторської заборгованості передбачає проведення фінансового аналізу, який дозволяє «відчистити» зобов'язання від безнадійних, агрегувати їх за різноманітними критеріями, та, застосовуючи певні понижуючі коефіцієнти різного ступеня складності, привести вихідну величину боргових зобов'язань до ринкової або ліквідаційної вартості. При цьому всі відомчі методики прагнуть до уніфікації розрахунків вартості боргових зобов'язань та спрямовані на масову, найчастіше експрес-оцінку. Це приводить до «усередненої оцінки», яка не дозволяє врахувати специфічні характеристики конкретного портфелю боргових зобов'язань. У свою чергу, авторські методики, розроблені на основі конкретного фактичного матеріалу, ураховують окремі риси об'єкта, що оцінюється, проте є достатньо складними в розрахунку та можуть використовуватись обмежено» [60].

Достовірність та правильність облікової інформації, залежить, у першу чергу, від неупередженості, об'єктивності та обґрунтованості оцінки розрахунків в бухгалтерському обліку. Тому дуже важливою є не тільки класифікація дебіторської та кредиторської заборгованості, наведена в першому розділі дисертаційного дослідження, але й їх правильна оцінка. Головною умовою оцінки зобов'язань є те, що їх необхідно враховувати в сумі коштів, достатніх для їх покриття або відшкодування.

Бухгалтерська концепція заснована на отриманні повної, достовірної та обґрунтованої інформації про майно та зобов'язання в грошовому вимірюванні. Основною метою бухгалтерського обліку є створення умов для правильного розрахунку фінансових результатів підприємства. Цій концепції значною мірою відповідає принцип історичної (фактичної) собівартості, згідно з яким перевага надається первісній вартості, яку називають фактичною собівартістю або історичною.

Щодо вимог МСФЗ, то вони вказують, що борги необхідно оцінювати відповідно до вірогідності їх стягнення, тобто повинні враховуватись фактори, які впливають на ринкову вартість заборгованості: умови припинення зобов'язань; строки розрахунків, передбачені угодами; наявність забезпечення за чинним законодавством; наявність претензій від установ до кількості та якості відвантаженої продукції; фінансовий стан контрагентів.

В таблиці 2.4 розглянуто можливі методи оцінки активів та зобов'язань згідно з міжнародними стандартами.

Застосування тих чи інших видів оцінок залежить, перш-за все від цілей, які переслідуються, та результатів, яких очікують користувачі інформації.

Таблиця 2.4

Види оцінок активів та зобов'язань за міжнародними стандартами

Історична вартість	Поточна вартість	Реалізаційна вартість	Справжня вартість
Активи відображаються у розмірі виплачених грошових коштів, або їх еквівалентів, або за справедливою вартістю компенсації,	Активи відображаються у звіті в розмірі грошових коштів або їх еквівалентів, які повинні бути виплачені у випадку,	Активи відображаються в сумі грошових коштів або їх еквівалентів, яка може бути отримана від продажу або ліквідації.	Активи відображаються дисконтованою поточною вартістю майбутніх чистих надходжень грошових коштів, які повинні бути генеровані статтею за

<p>яка видана на їх придбання. Зобов'язання відображаються в розмірі надходження, отриманого в обмін на зобов'язання, або за певних обставин у розмірі грошових коштів, або їх еквівалентів, які будуть виплачені з тим, щоб виконати зобов'язання за нормального ходу діяльності.</p>	<p>якщо цей або еквівалентний йому актив був би придбаний у поточному періоді. Зобов'язання відображаються у повному обсязі грошових коштів або їх еквівалентів, які б були потрібні для виплати зобов'язання в поточному періоді.</p>	<p>Зобов'язання відображаються за вартістю їх погашення, яка уявляє собою недисконтовану суму грошових коштів або їх еквівалентів, які потребуються для погашення зобов'язання за нормального перебігу діяльності підприємства.</p>	<p>нормального функціонування підприємства. Зобов'язання відображаються за поточною вартістю, яка уявляє собою дисконтовану собівартість майбутніх платежів при нормальному перебігу діяльності.</p>
--	--	--	--

Зобов'язання за розрахунками або кредиторська заборгованість відповідно МСФЗ впливають з нормальної ділової практики, внаслідок юридично обов'язкового договору або повинні бути визначені як суми, які належать кредиторам за розрахунками за товари, роботи, послуги.

В міжнародних стандартах фінансової звітності неодноразово вказується, що оцінка активів та пасивів, в тому числі боргових зобов'язань та вимог повинна здійснюватись за справедливою вартістю.

Зобов'язання підприємства передбачають відтік активів, а отже їх оцінка на момент придбання передбачає величину фактично понесених або можливих витрат. Оцінка зобов'язань, що виникають перед підприємством за майбутньою вартістю, характеризує суму вигод або втрат, понесених у майбутньому. І якщо підприємство приймає рішення про надання відстрочки платежу або про реструктуризацію заборгованості, то дебіторська заборгованість повинна бути переоцінена з застосуванням дисконтування.

Дисконтування (discounting – англ.) – це процес визначення поточного еквівалента грошових коштів, що очікуються до отримання в певний момент у майбутньому. Метою процесу дисконтування є врахування зміни вартості грошей у часі. При проведенні процедури дисконтування, необхідно вирішити такі завдання:

- аналіз та прогнозування надходження майбутніх грошових потоків з точки зору їх структури, величини, часу та частоти надходження;

– розрахунок розміру ставки дисконтування для визначення майбутньої вартості дебіторської заборгованості.

Відповідно до вимог МСФЗ, ставка дисконтування є ставкою до вирахування податків та відображає поточну ринкову оцінку грошових коштів у часі з урахуванням усіх можливих ризиків, які характерні для даного активу, не враховуючи податкові наслідки та виключаючи ризики, які не мають відношення до пов'язаних з активом грошових потоків. У разі якщо ставка дисконтування розраховується на основі отриманих після вирахування податків даних, необхідно проводити коригування для відображення ставки до вирахування податків. Така необхідність обумовлена тим, що не всі показники, які використовуються для визначення ставки дисконтування, підлягають оподаткуванню, отже, застосування даної ставки буде некоректним. Крім того, коефіцієнт повинен обчислюватись виходячи з вартості грошей з урахуванням фактору часу. Якщо вартість майбутніх грошових потоків скоригована з урахуванням ризику, то необхідно застосовувати безризикову ставку дисконтування та навпаки. Це дозволяє запобігати подвійному урахуванню ризику, пов'язаного з майбутніми грошовими потокам. У разі ускладнень при визначенні коефіцієнту дисконтування, можна використовувати середньозважену вартість капіталу або ставку на приріст відсотку на позиковий капітал компанії. Відповідно до МСФЗ 37, на ставку дисконтування не повинні впливати ні структура капіталу, ні засіб фінансування придбання активу [101].

Застосування дисконтування при розрахунках з покупцями у разі виникнення прострочення платежу автоматично приводить до зростання ціни контракту. Проте з економічної точки зору не можна вважати таке збільшення ціни контракту прибутком від реалізації, оскільки ця різниця становить відсотковий дохід, який повинен бути поступово врахований протягом всього строку відстрочення платежу.

Крім того, дисконтування допомагає уникнути різноманітних проблем під час продажу дебіторської заборгованості до її погашення. Оскільки за дострокової уступки права вимоги на погашення дебіторської заборгованості

передбачається можливість її зменшення на величину дисконту, у зв'язку з чим виникає необхідність правильного визначення величини дисконту. Отже, якщо під час визнання дебіторської заборгованості вона була продисконтована, то за необхідності її подальшого продажу значно спрощується процедура її оцінки, тому що її балансова величина буде практично дорівнювати її реальній вартості.

Виділяють 4 етапи оцінки дисконтування:

- 1) дисконтування дебіторської заборгованості повністю, на підставі витратного методу. Дисконтування здійснюється за стандартом інвестиційної вартості, коли цінність дебіторської заборгованості оцінюється як єдиний актив;
- 2) попередня оцінка заборгованості з метою її подальшої реалізації;
- 3) оцінка вартості дебіторської заборгованості як товару для продажу за ринковою вартістю;
- 4) оцінка корисності придбання дебіторської заборгованості для конкретного інвестора.

Перевагою даної методики є те, що автор пропонує класифікувати дебіторів на декілька груп залежно від розміру дебіторської заборгованості, величини обороту за розрахунковий період або за стадією встановлених відносин, що дозволяє більш повно та обґрунтовано проводити аналіз конкретної дебіторської заборгованості та її реальної ринкової вартості, проте в реальній ситуації необхідно враховувати специфічні особливості кожного дебітора та умови його функціонування на ринку.

Застосування дисконтування в бухгалтерському обліку дозволить українським підприємства формувати звітність за вимогами МСФЗ без додаткових витрат на трансформацію звітності. Проте в українських реаліях оцінка активів та зобов'язань за майбутньою вартістю є недостатньо надійною через невизначеність економічної ситуації.

У зв'язку з нестабільним фінансовим станом багатьох підприємств, нерідко виникає ситуація, коли після отримання продукції або послуг, контрагенти не виконують зобов'язання з погашення заборгованості, яке взяли

на себе раніше. Якесь частина такої заборгованості залишиться непогашеною на момент закінчення строку позовної давності.

На нашу думку, на сьогоднішній день питання визнання та відображення в обліку сумнівної та безнадійної заборгованості не врегульовані. Такий стан вимагає проведення більш детальних досліджень та аналізу основних базових тез та положень щодо обліку такої заборгованості. Доцільно розпочати з аналізу та порівняння дефініцій безнадійної та сумнівної заборгованості.

В таблиці 2.5 наведено визначення сумнівної та безнадійної заборгованості відповідно до міжнародних стандартів обліку (МСБО), українського та російського законодавства.

Таблиця 2.5

Визначення сумнівної та безнадійної заборгованості згідно із
законодавством

	Сумнівна заборгованість	Безнадійна заборгованість
1	2	3
Україна	Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, послуги, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником	Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності
Республіка Білорусь	Сумнівним боргом визнається дебіторська заборгованість, яка виникла внаслідок реалізації продукції, товарів, виконання робіт, яка не погашена у строк, встановлений угодою або законодавством (якщо строк не встановлено протягом 12 місяців з дати виникнення дебіторської заборгованості) та не забезпечена відповідними гарантіями.	Не існує чіткого визначення, проте Ст. 12 Закону РБ від 18.10.1994 № 3321-ХІІ «Про бухгалтерський облік та звітність» встановлює, що виявлені під час інвентаризації суми дебіторської заборгованості, строк позовної давності за якими минув, списуються за рахунок резерву сумнівних боргів або на позареалізаційні витрати за рішенням керівництва.
МСБО	Не існує визначення, проте вказано, що якщо існує ймовірність погашення дебіторської заборгованості, визнання такої заборгованості активом буде виправданим у разі відсутності свідчення протилежного. Також вказується, що у випадку наявності значної кількості рахунків дебіторів, певний ступінь несплати вважається ймовірним і визнаються витрати, які відображають очікуване зменшення економічних вигод.	

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що визначення сумнівної та безнадійної заборгованості українським законодавством є

неточними та неконкретними. Проте, це не єдиний показник сумнівності. Ми пропонуємо визнавати сумнівною таку заборгованість, яка:

- 1) не погашена в строк, який встановлено договором;
- 2) не забезпечена відповідними гарантіями;
- 3) по якій порушено справу про банкрутство.

Для того, щоб створити належним чином спеціальні та загальні резерви, підприємство повинне мати достовірну інформацію про ймовірність погашення заборгованості; погашення заборгованості в минулому в залежності від терміну заборгованості; ймовірність погашення заборгованості даним клієнтом.

Отже, як видно, в українському законодавстві відсутні чіткі критерії такого визнання. Таке неоднозначне тлумачення не дає можливості чіткого визнання заборгованості безнадійною в бухгалтерському обліку. Зважаючи на те, що, строк загальної позовної давності в Україні складає три роки, можна зробити висновок що саме по закінченню терміну заборгованість можна остаточно вважати безнадійною.

Вважаємо, що для запобігання завищення доходу від реалізації продукції, товарів, послуг підприємство повинне обов'язково визначити можливі витрати від неповернення боргів покупцями не в період неповернення боргу, а саме в момент визначення доходу від реалізації для дотримання принципу обачності, тому що сумнівні борги завищують реальний результат. Тобто сума дебіторської заборгованості буде реальною тільки тоді, коли буде скоригована на величину резерву сумнівних боргів.

Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату. Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

В наказі про облікову політику обов'язково повинен вказуватись метод, за допомогою якого буде формуватися резерв сумнівних боргів.

Підприємство самостійно обирає метод розрахунку резерву сумнівних боргів виходячи з наявності дебіторської заборгованості, її величини та

характеристики дебіторів. Проте існують основні правила та рекомендації, якими слід керуватися при обранні методу розрахунку РСД. Так, метод за яким визначається платоспроможність окремих дебіторів можливо використовувати лише за наявності невеликої кількості дебіторів, проте якщо дебіторів велика кількість, то такий спосіб буде невиправданим через трудомісткість визначення платоспроможності кожного. Проте для кожної групи однорідної заборгованості слід використовувати один обраний метод.

Необхідно відзначити, що підприємствам доцільно буде в наказі про облікову політику вказувати крім обраного методу розрахунку резерву сумнівних боргів, також і як саме ведеться облік сумнівної заборгованості:

- за кожним окремим дебітором;
- за кожною групою сумнівних дебіторів;
- в цілому по дебіторам підприємства, без розподілу їх на групи.

На нашу думку, необхідно нараховувати резерв сумнівних боргів за результатами проведеної інвентаризації розрахунків лише для деяких дебіторів, відносно яких є сумніви щодо погашення заборгованості, та відомо, що вірогідність отримання боргу є низька (судовий процес, інформація про важкий фінансовий стан дебітора, порушено процедуру банкрутства). Щодо інших дебіторів, резерв повинен нараховуватись залежно від терміну прострочення платежу.

Підприємства для створення резерву сумнівних боргів повинні заохочуватись державою. Як видно з вищенаведених даних, більшість підприємств не створює такий резерв. Це викликано перш за все тим, що суми резерву не включаються до валових витрат підприємства, тобто це не впливає на суму оподаткованого прибутку. А отже підприємствам не вигідно здійснювати додаткові витрати праці на ці операції.

Також для формування резерву сумнівних боргів підприємство повинне мати інформацію про вірогідність стягнення заборгованості; погашення заборгованості в минулому залежно від строку заборгованості; вірогідність погашення заборгованості даним клієнтом. Проте українські підприємства не

завжди мають інформацію, яка б забезпечувала достовірність та повноту даних щодо платоспроможності клієнтів, що перешкоджає ефективній роботі зі створення резерву сумнівних боргів. Тому вірогідність погашення дебіторської заборгованості оцінюється із суттєвою похибкою і рішення щодо утворення резерву сумнівних боргів не виконуються або виконуються не точно.

Оцінка відіграє дуже важливу роль у бухгалтерському обліку відповідно як з міжнародними, так і українськими стандартами обліку та звітності. Саме тому перед підприємством дуже часто постає питання як правильно оцінити той або інший факт господарської діяльності. Особливо актуальним це питання є в умовах максимального наближення до обліку за міжнародними стандартами тому що МСФЗ надають значно більше свободи в методах оцінки та подальшої зміни вартості оцінки.

2.3 Особливості управлінського обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами

Управління дебіторською і кредиторською заборгованістю — суттєвий елемент системи бухгалтерського обліку. Специфічний характер завдань управління цими видами заборгованості знаходить відповідне відображення в організаційній системі, яка передбачає аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства, господарське планування, продаж і контроль за реалізацією товарів, робіт, послуг. По-перше, це дасть змогу здійснювати постійний моніторинг розрахунків; по-друге, підвищиться ступінь гарантованості оплати за надані послуги чи виконані роботи, оскільки проводитиметься детальний аналіз фінансового стану покупців і замовників; по-третє, не допускатиметься поставка неякісного товару, шляхом вибору постачальників, які позитивно зарекомендували себе на ринку товарів і послуг.

Управління дебіторською заборгованістю передбачає контроль за оборотністю коштів в розрахунках. Прискорення оборотності в динаміці розглядається як позитивна тенденція.

Основними завданнями управління дебіторською заборгованістю є:

- систематизація і аналіз інформації про покупців, замовників та інших дебіторів підприємства;
- контроль за заборгованістю, строк сплати по якій ще не настав, а також заборгованістю, не сплаченою в строк;
- розрахунок прогнозованого розміру резерву сумнівних боргів.

Інструментарій, який використовує управлінський облік для виконання вище перелічених завдань, представлений на наступному рисунку. Важливим структурним елементом для досягнення цілей, які ставить перед собою управлінський облік, є інформація. Вся інформація, яка використовується управлінцями, базується на даних бухгалтерського обліку. Необхідність такої інформації відобразимо схематично.

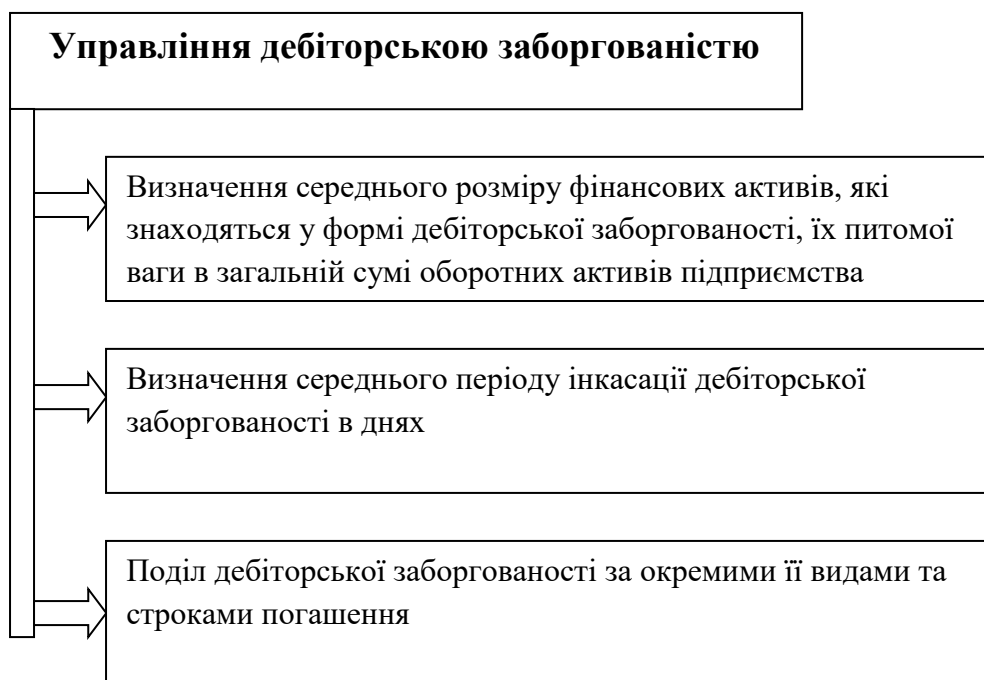
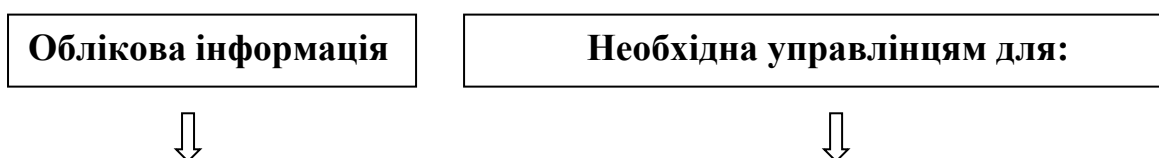

Рис. 2.3 Управління дебіторською заборгованістю

Незважаючи на ретельно проведену роботу по оцінці дебіторів, деякі з клієнтів, які отримали кредит, можуть не заплатити по своїх рахунках. Якщо рахунок не буде оплачено, підприємство понесе витрати по безнадійній заборгованості.

<ul style="list-style-type: none"> - структура дебіторської заборгованості - дата визнання заборгованості в обліку - причини утворення дебіторської заборгованості - стан заборгованості 	<ul style="list-style-type: none"> - аналізу динаміки дебіторської заборгованості - формування принципів кредитної політики - моніторинг кредиторської заборгованості - розрахунку прогностичного розміру резерву сумнівних боргів - забезпечення використання на підприємстві сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості
--	--

Рис.2.4 Необхідність облікової інформації про заборгованість з метою управління

Чинне податкове законодавство виділяє чотири основні причини виникнення безнадійної заборгованості: закінчення строку позовної давності, недостатність майна боржника для погашення боргу перед кредитором, дія форс-мажорних обставин, смерть або позбавлення волі фізичних осіб-боржників.

Аналіз термінів заборгованості забезпечує керівництво корисною інформацією щодо можливих втрат внаслідок неоплачених рахунків, якщо підприємство використовує її з метою визначення сум по очікуваних витратах на безнадійну заборгованість.

Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію(товари, роботи, послуги) здійснюється групуванням заборгованості за термінами її погашення з встановленням коефіцієнту сумнівності для кожної групи.

Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи із фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію(товари, роботи, послуги) за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає із збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Враховуючи даний коефіцієнт, знаходять величину резерву сумнівних боргів, яка розраховується як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію(товари, роботи, послуги) відповідної групи і коефіцієнту сумнівності відповідної групи.

Резерв сумнівних боргів - це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума не може бути стягнута з дебіторів. Таким чином, в умовах ризику неплатоспроможності покупців, підприємство попереджає виникнення втрат від сумнівної дебіторської заборгованості.[76]

Аналітичний облік по рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» ведеться в розрізі боржників або за строками непогашення дебіторської заборгованості в залежності від того, за якими методом здійснюється нарахування резерву сумнівних боргів.

В ході аналізу дебіторської заборгованості слід розкрити її якісний склад і внутрішню структуру як по видах заборгованості, так і по термінах виникнення. Це необхідно для того, щоб, по-перше, виявити прострочені та безнадійні борги дебіторів, по-друге, своєчасно встановити борги, по-третє, щоб своєчасно вжити заходів по стягненню з дебіторів прострочених боргів.

Також необхідно оцінити зміни її загальної суми і визначити питому вагу в сумі оборотних засобів. Питома вага дебіторської заборгованості показує, яка частина оборотних засобів підприємства зосереджена в розрахунках.

Аналіз дебіторської заборгованості дозволяє оцінити можливу величину доходів, які можуть бути отримані у вигляді штрафів, пені, неустойок від дебіторів, які прострочили оплату. Для цього спочатку аналізується динаміка дебіторської заборгованості і її структура.

Велику роль в управлінні розрахунками відіграє аналіз зобов'язань підприємства, зокрема аналіз довгострокових кредитів банку та інших позикових коштах. Так, інформація для управлінців по зобов'язаннях, які не є поточними, формується на підставі даних по рахунку 50 «Довгострокові позики». Детальні розрізи аналітики та відкриті по рахунку субрахунки дають змогу сформуванню інформацію про суми в національній та іноземній валютах: довгострокової заборгованості банкам за наданий кредит, відстроченої заборгованості банкам за

кредит, який пролонговано, довгострокової заборгованості щодо зобов'язання із залучених позикових коштів(крім кредитів банку).

За даними рахунків аналітичного обліку, відкритих до рахунку №50 «Довгострокові позики» можна сформуванати внутрішній бухгалтерський звіт, в якому відображаються розміри позик, термін їх погашення, розмір відсотків, оплачених за позики, з яких джерел було погашено ці позики та будь-яку іншу інформацію на вимогу внутрішнього користувача облікової інформації.

В управлінні розрахунками важлива роль короткострокових зобов'язань. Це зобов'язання, які забезпечуються оборотними активами або погашаються новими короткостроковими зобов'язаннями. Іноді виникають ситуації, коли довгострокові зобов'язання переходять до групи короткострокових. Це відбувається з таких причин:

- підприємство вирішило погасити їх за рахунок оборотних засобів;
- строк платежу настав в даному звітному періоді і не може бути продовженим;
- кредитор достроково вимагає повернення боргу з певних причин.

Важливим напрямом управління кредиторською заборгованістю є визначення джерел погашення короткострокових зобов'язань підприємства. При цьому здійснюється порівняння величини погашених короткострокових зобов'язань з сумою виручки від можливих видів реалізації продукції(товарів, робіт, послуг).

Подальшим напрямом управління є деталізація кредиторської заборгованості, яка є у підприємства, за видами, сумами, строками платежу і окремими кредиторами з метою встановленні пріоритету та послідовності погашення боргових зобов'язань. Для цього потрібно використовувати дані аналітичного обліку за відповідними бухгалтерськими рахунками.

Наступним важливим напрямом управління фінансовим станом підприємства є вивчення стану короткострокових розрахунків з кредиторами і

оцінка забезпечення поточних боргових зобов'язань засобами погашення. При цьому здійснюється вивчення складу і структури мобільних платіжних засобів короткострокових зобов'язань перед кредиторами, які можуть бути джерелами швидкого реального погашення кредиторської заборгованості. В якості мобільних джерел погашення кредиторської заборгованості виступають суми грошових засобів, короткострокові фінансові вкладення, а також надійні види дебіторської заборгованості.

Для підвищення якості контролю за розрахунками підприємства слід впровадити систему управлінського обліку витрат на оплату праці. Такий облік ведеться з метою надання інформації керівництву підприємства про розрахунки з персоналом, який відноситься як до облікового, так і до не облікового складу підприємства.

Кожне підприємство повинне з максимальною точністю знати розміри своїх витрат на робочу силу. Причому визначення загальної величини витрат є досить складною справою, так як вони складаються з багатьох статей, які не завжди, на перший погляд, пов'язані з наймом робочої сили.

Для нормального виконання функцій управління кадрами підприємства, організацією праці та її оплатою, необхідна відповідна інформація, як забезпечується управлінським обліком. Джерелами управлінської інформації з питань оплати праці слугують первинні документи з обліку праці та її оплати, а також кошториси витрат.

Для конкретизації відповідальності за використання трудових ресурсів, робочого часу, виконання норм виробітку, а також для оцінки якісних характеристик кожного працівника ефективними буде запровадження обліку витрат за центрами витрат і центрами відповідальності.

Для узагальнення інформації про дебіторську і кредиторську заборгованість на підприємстві доцільно складати звіт про дебіторську і кредиторську заборгованість. Цей звіт може деталізуватися за наступними ознаками:

- за видами продукції чи послуг, що реалізуються;

- за покупцями або групами покупців;
- за продавцями або групами продавців;
- за дебіторською(кредиторською)заборгованістю у вигляді бартеру;
- за простроченою дебіторською(кредиторською)заборгованістю у вигляді грошових коштів чи бартеру.

Дебіторська та кредиторська заборгованість доповнюють одна одну через те, що заборгованість може, зазвичай, переходити з дебіторської в кредиторську та навпаки, саме тому бажано складати звіти про дебіторську і кредиторську заборгованість. Зміст цього звіту залежить від того, які дані бажає отримати керівник підприємства та інші внутрішні користувачі.

2.4 Облік дебіторської та кредиторської заборгованості в умовах електронної обробки даних

На даний час дуже широко використовуються засоби обчислювальної техніки – це призвело до появи нових прийомів та методів організації обліку. Відмінною їх особливістю є можливість складання в автоматичному режимі машинограм, узагальнюючих облікову інформацію в розрізах, необхідних для управління, контролю, аналізу та складання бухгалтерської звітності.

Нині відбувається швидке оснащення організацій комп'ютерами. Вони дозволяють накопичувати дані як безпосередньо в облікових регістрах (карточках, вільних листах та ін.) так і на машинних носіях інформації (наприклад, на жорсткому диску, дискетах).

Відносно просто можна засвоїти та експлуатувати комп'ютери в якості персональної техніки, оснащувати ними бухгалтерів і на їх основі створювати автоматизовані робочі місця (АРМ бухгалтера). Одним з обов'язкових умов автоматизації та обліку є наявність програми реєстрації та обробки бухгалтерських даних. Вони включають розробку технологій автоматизованого отримання обробки інформації, в тому числі:

- первинні документи, пристосовані до їх автоматизованої обробки;

- документообіг, розрахований на обробку облікових даних на комп'ютерах;
- коди;
- звітні розробки, отримані автоматично;
- програми робіт обчислювальної техніки;
- технологічні та інструментальні карти, які формалізують порядок виконання робіт на всіх етапах технологічного процесу обробки інформації, зараховуючи використання отриманих машинограм.

При цьому програми обробки бухгалтерської інформації повинні бути адаптовані до правил ведення бухгалтерського обліку. Це відноситься до подання бухгалтерських реєстрів в зручному для читання вигляді, неможливості несанкціонованих виправлень в записах тощо.

Організація самостійно обирає форми та методи бухгалтерського обліку виходячи з об'єму облікових робіт, наявності обчислювальної техніки та інших умов. Вони можуть не тільки використовувати рекомендовані форми, але й розробляти свої, зараховуючи форми бухгалтерських реєстрів, програму реєстрації та обробки інформації. Разом з тим вони повинні дотримуватись загальних методологічних принципів, встановлених в централізованому порядку, а також технології обробки облікових даних.

З переходом до прогресивних форм обліку кардинально змінюється характер та зміст бухгалтерської роботи, скорочується питома вага технічних процесів, заснованих на ручній праці. Головним для облікового персоналу стають функції організаторів процесу обробки економічної інформації.

Спосіб обробки господарських операцій при веденні бухгалтерського обліку чинить істотний вплив на організаційну структуру підприємства, а також на процедури та методи внутрішнього контролю. Комп'ютерна технологія характеризується рядом особливостей, які потрібно враховувати при оцінці умов та процедур контролю.

Відмінності комп'ютерної обробки даних від неавтоматизованої:

- комп'ютерна обробка припускає використання одних і тих команд при виконанні ідентичних операцій бухгалтерського обліку, що практично виключає появу випадкових помилок, зазвичай присутніх при ручній обробці. Напроти, програмні помилки приводять до неправильної обробки всіх ідентичних операцій при однакових умовах.
- Комп'ютерна система може здійснювати безліч процедур внутрішнього контролю, які в неавтоматизованих системах виконують різні спеціалісти. Така ситуація залишає спеціалістам, що мають доступ до комп'ютеру, можливість втручання в інші функції. В підсумку комп'ютерні системи можуть вимагати введення додаткових мір для підтримки контролю на необхідному рівні, який в неавтоматизованих системах досягається простим поділом функцій. До подібних мір може відноситись система паролів, які запобігають дій, не допустимих зі сторони спеціалістів, які мають доступ до інформації про активи та облікові документи через термінал в діалоговому режимі.
- У порівнянні з неавтоматизованими системами бухгалтерського обліку комп'ютерні системи більш відкриті для несанкціонованого доступу, включаючи осіб, що здійснюють контроль. Вони також відкриті для прихованої зміни даних і прямого чи непрямого одержання інформації про активи. Чим менше людина втручається в машинну обробку операцій обліку, тим нижче можливість виявлення помилок і неточностей. Помилки, допущені при розробці чи коригуванні прикладних програм, можуть залишатися непоміченими протягом тривалого періоду.
- Комп'ютерні системи дають у руки адміністрації широкий набір аналітичних засобів, що дозволяють оцінювати і контролювати діяльність підприємства. Наявність додаткового інструментарію забезпечує зміцнення системи внутрішнього контролю в цілому і, таким чином, зниження ризику його неефективності. Так, результати

звичайного зіставлення фактичних значень коефіцієнта витрат із плановими, а також звірення рахунків надходять до адміністрації більш регулярно при комп'ютерній обробці інформації. Крім того, деякі прикладні програми накопичують статистичну інформацію про роботу комп'ютера, яку можна використовувати з метою контролю фактичного ходу обробки операцій бухгалтерського обліку.

- Комп'ютерна система може виконувати деякі операції автоматично, причому їхнє санкціонування не обов'язково документується, як це робиться в неавтоматизованих системах бухгалтерського обліку, оскільки сам факт прийняття такої системи в експлуатацію адміністрацією припускає в неявному виді наявність відповідних санкцій.

Технологія побудови облікового процесу в системі «1С: Бухгалтерія» наведена на рисунку 2.5.

Рис. 2.5 Технологія побудови обліку в програмі «1С: Бухгалтерія»

Аналітичний облік ведеться по об'єктах аналітичного обліку (субконто) у натуральному і вартісному вираженнях. Програма надає можливість ручного й автоматичного введення проводок. Усі проводки заносяться в журнал операцій. При перегляді проводок у журналі операцій їх можна обмежити довільним тимчасовим інтервалом, групувати і шукати по різних параметрах проводок.

Крім журналу операцій програма підтримує кілька списків довідкової інформації (довідників):

- план рахунків;
- список видів об'єктів аналітичного обліку;
- списки об'єктів аналітичного обліку (субконто);
- константи тощо.

На підставі введених проводок може бути виконаний розрахунок підсумків. Підсумки можуть виводитися за квартал, рік, місяць і за будь-який період, обмежені двома датами. Розрахунок підсумків може виконуватися по запиту й одночасно з введенням проводок (в останньому випадку не потрібно перерахування).

Після розрахунку підсумків програма формує різні відомості: зведені проводки, оборотно-сальдову відомість, оборотно-сальдову відомість по об'єктах аналітичного обліку, картка рахунку, картка рахунку по одному об'єкті аналітичного обліку, аналіз рахунку (аналог головної книги), аналіз рахунку по датах, аналіз рахунку по об'єктах аналітичного обліку, аналіз об'єкту аналітичного обліку по всіх рахунках, картка об'єкту аналітичного обліку по всіх рахунках, журнальний ордер.

У програмі існує режим формування довільних звітів, що дозволяє на деякій бухгалтерській мові описати форму і зміст звіту, включаючи в нього залишки й обороти по рахунках і по об'єктах аналітичного обліку. За допомогою даного режиму можуть бути реалізовані звіти, надані в податкові органи, крім того даний режим використовується для створення внутрішніх звітів для аналізу фінансової діяльності організації в довільній формі.

Крім того програма має функцію збереження резервної копії інформації і режим збереження в архіві текстових документів.

Документом, що оформлює підзвітні кошти, є авансовий звіт. Документ «Авансовый отчет» є багатфункціональним. За допомогою цього документу можна оформити як операції по розрахунках з підзвітною особою, так і операції оприбуткування матеріальних і нематеріальних активів, придбаних підзвітною особою. Для обліку розрахунків з оплати праці призначений рахунок №66 «Розрахунки з оплати праці», по якому в програмі передбачене ведення аналітичного обліку по співробітниках підприємства. Крім того, в типовій конфігурації на рахунку 66 ведеться аналітичний облік по субконто «Місяць начислення зарплати», що має тип «дата». Також в типовій конфігурації програми для обліку розрахунків з оплати праці передбачені такі документи: «Начисление заработной платы», «Выплата заработной платы». В документі «Начисление заработной платы» повинен бути визначений вид виплат, бухгалтерський рахунок розрахунків з оплати праці, кількість робочих днів у поточному періоді нарахування заробітної плати, величина, що визначає середньооблікову чисельність співробітників. Документ «Выплата заработной платы» призначений для формування друкованої форми платіжної відомості, для бухгалтерських проводок, що відображають факт виплати заробітної плати співробітникам. Заповнення діалогової форми документа варто почати з визначення виду виплат аналогічно документу «Начисление заработной платы» та періоду, за який буде здійснюватись виплата заробітної плати, виду виплат, а також рахунку обліку оплати праці.

Облік розрахунків підприємства з його контрагентами(постачальниками, покупцями) ведеться в типовій конфігурації в розрізі так званих документів-замовлень. Документом-замовленням в програмі є перший документ в пов'язаній за змістом послідовності документів, які впливали на стан розрахунків з контрагентом. Прикладами такої послідовності можуть бути:

- договір - прибуткова накладна - банківська виписка;
- видаткова накладна - банківська виписка;

- договір – рахунок – фактура - видаткова накладна - банківська виписка;
- рахунок – фактура - банківська виписка - видаткова накладна;
- вхідний рахунок - банківська виписка - прибуткова накладна.

Варіант обліку взаєморозрахунків з клієнтом по рахунках, накладних або за договорами визначається для кожного клієнта в реквізиті «Вид взаиморасчетов» форми елементів довідника «Контрагенты». Типова конфігурація дозволяє вести облік господарських операцій підприємства по кількох видах розрахунків - готівка, передоплата, бартер.

Загалом підприємство самостійно обирає форми та методи бухгалтерського обліку виходячи з об'єму облікових робіт, наявності обчислювальної техніки та інших умов. Вони можуть не тільки використовувати рекомендовані форми, але й розробляти свої, зараховуючи форми бухгалтерських реєстрів, програму реєстрації та обробки інформації. Разом з тим вони повинні дотримуватись загальних методологічних принципів, встановлених в централізованому порядку, а також технології обробки облікових даних.

РОЗДІЛ 3.

АУДИТ РОЗРАХУНКІВ З КРЕДИТОРАМИ І ДЕБІТОРАМИ ЗА ТОВАРНІМИ ОПЕРАЦІЯМИ

3.1 Сутність аудиту розрахунків по товарним операціям та основні аспекти його організації

В умовах ринку господарюючі суб'єкти вступають в договірні відносини щодо використання майна, грошових коштів, здійснення комерційних операцій та інвестицій. Рациональна організація контролю за станом розрахунків по товарних операціях сприяє зміцненню договірної і розрахункової дисципліни, виконанню зобов'язань з постачання продукції в заданому асортименті і якості, підвищенню відповідальності за дотримання платіжної дисципліни, скороченню

дебіторської і кредиторської заборгованості, прискоренню оборотності оборотних коштів, отже, поліпшенню фінансового стану підприємства, а також дозволить приймати скоординовані й ефективні управлінські рішення.

Результатна інформація внутрішнього аудиту повинна забезпечити виконання двох основних функцій:

- подавати своєчасну інформацію про хід господарських процесів, операцій;
- одержувати вихідну інформацію (звітну) про стан суб'єкта, виражений у показниках його діяльності.

Кількість і якість доступної інформації і є основним критерієм, необхідним для обґрунтованого вибору і прийняття конкретного управлінського рішення. Найважливішою частиною інформаційного простору виступають система внутрішнього контролю (СВК) і внутрішній аудит.

З погляду системного підходу в кожній організації відбувається постійний кругообіг інформаційних потоків. Управління будь-якою системою здійснюється на основі інформації, що циркулює в системі, яка надходить на її «вході» і та, яка виходить з неї (рис. 3.1).

В процесі обробки вхідної інформації, її систематизації, інтерпретації в залежності від цілей користувачів було виділено п'ять етапів.

В економічній літературі дотепер немає точного визначення процесів внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. На думку англійського фахівця Р.Доджа, внутрішній аудит являє собою процес, підлеглий внутрішньому контролю. «Внутрішній аудит є складовою частиною внутрішнього контролю; здійснюється за рішенням органів управління фірми для цілей контролю й аналізу господарської діяльності» [5]

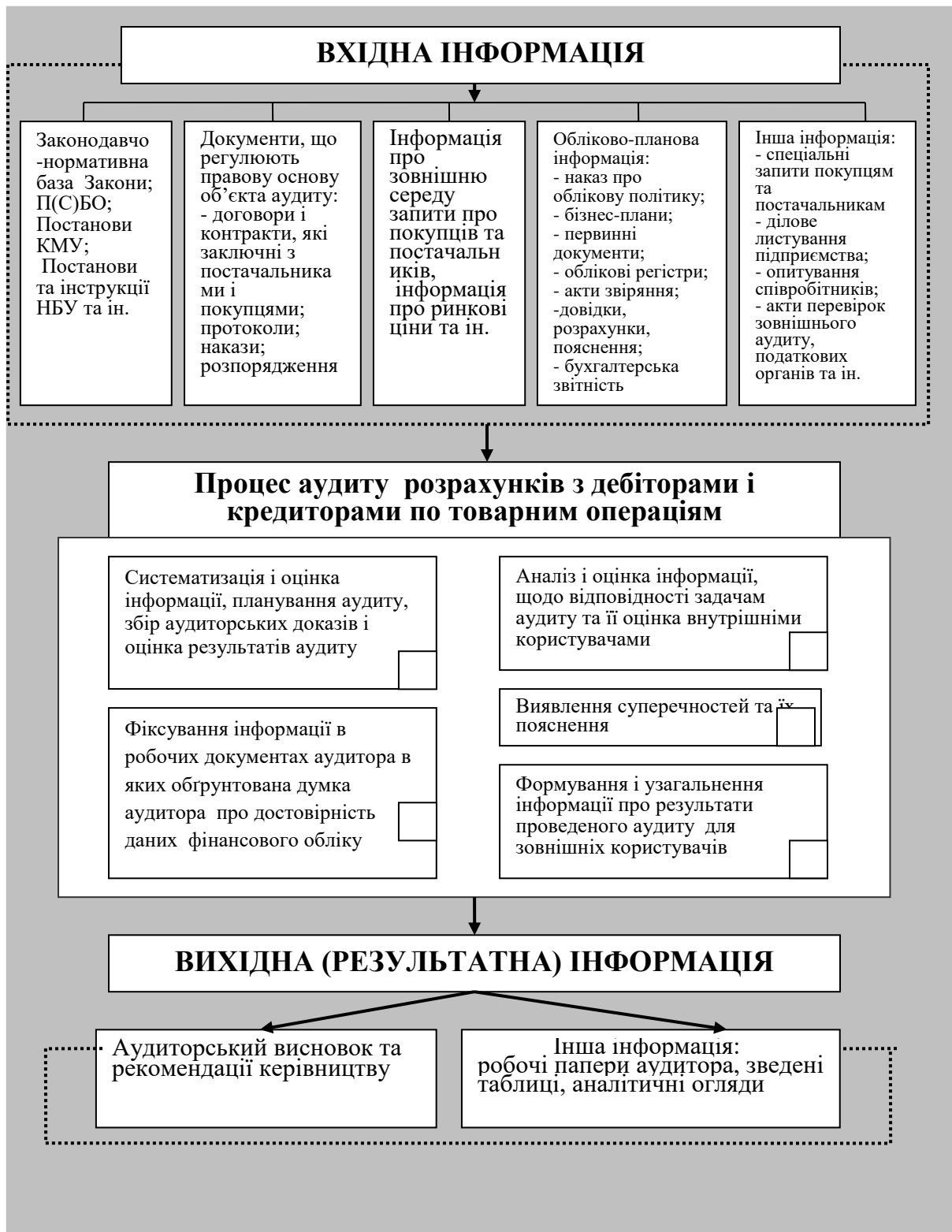

Рис. 3.1 Процес генерації інформаційних ресурсів на підприємстві при аудиті розрахунків по товарним операціям

. На думку багатьох вітчизняних економістів, сьогодні існують реальні передумови для створення в організаціях органів внутрішнього аудиту (табл. 3.1).

Передумови формування служби внутрішнього аудиту

Передумови необхідності	Організаційні передумови
Наявність законодавчо регламентованої контрольної функції вищих ланок стосовно нижчих	Відсутність реально існуючого регламентованого органу внутрішнього контролю на будь-якому рівні організаційної структури
Наявність багаторівневої управлінської, організаційної структури підприємства	Наявність законодавчих передумов для створення органу внутрішнього контролю
Ріст обсягів діяльності і диверсифікованість її видів	Існування традицій функціонування відомчого контролю
Здійснення регламентації взаємодії і взаємозв'язки між відомчими контрольними органами різних рівнів	Реальне функціонування різних органів контролю, що виконують визначені функції внутрішнього контролю в системі по вертикальній і горизонтальній складових
Відсутність єдиної концепції організації внутрішнього контролю	Реальне функціонування різних структурних і функціональних підрозділів, що виконують функції, властиві внутрішньому аудиту
Потреба в професійному консалтингу	

При дослідженні питань, що стосуються системи внутрішнього контролю останнім часом функції внутрішнього аудиту на підприємствах приділяється усе більше уваги як у світі, так і в Україні зокрема. Це зв'язано з тим, що українські компанії стають усе більше втягнутими в загальносвітові інтеграційні й економічні процеси, а також економічні інститути.

Рішення про те, чи необхідний у компанії внутрішній аудит, приймають власники і керівництво компанії. Рішення це визначається багатьма факторами, до яких відносяться: поділ функцій володіння і управління бізнесом, розміри і структурна розгалуженість компанії, географічний розкид її активів, рівень ризиків, властивих діяльності компанії. Звичайно, необхідність внутрішнього аудиту для компанії повинна диктуватися економічною доцільністю.

Надійна СВК є ключовим елементом корпоративного управління компанією, що дозволяє менеджменту приймати адекватні рішення для: удосконалення організації бізнесу; оперативного виявлення, запобігання й обмеження операційних, фінансових і інших видів ризиків; забезпечення розумної впевненості в досягненні стратегічних цілей компанії.

При цьому керівництво багатьох підприємств сьогодні хотіло б мати у своїй структурі службу внутрішнього аудиту (СВА). Внутрішній аудит, будучи одним з незамінних інструментів при організації управління і контролю, являє собою найбільш розвинуту форму внутрішнього контролю в компанії.

Схема взаємодії керівництва, СВА і менеджменту компанії в рамках організації СВК представлена на рис. 3.2.

В організаційно-правовому контексті внутрішній аудит є ексклюзивним для кожного суб'єкта господарювання, з урахуванням специфіки його фінансово-господарської діяльності. В економічній літературі розглядаються наступні форми його організації: створення власної служби внутрішнього аудита; аутсорсинг; ко-сорсинг.

Оскільки співробітники компанії добре знайомі з її внутрішньою структурою і галузевими особливостями бізнесу. Коли аудиторські завдання виконують штатні співробітники, то отримані навички і досвід залишаються усередині компанії. Але, організація даної форми вимагає досить великих фінансових вкладень і тому може успішно функціонувати у великих компаніях.

На досліджуваному підприємстві немає практичного досвіду по створенню служб внутрішнього аудиту. Слід зазначити, щоб користуватися перевагами, що дає компанії ефективний внутрішній аудит, не обов'язково створювати окрему службу. Ним з успіхом може займатися зовнішній консультант чи спеціалізована компанія (крім випадків, коли служба внутрішнього аудита в компанії обов'язкова за законодавством) – це так названий аутсорсинг (чи ко-сорсинг)

функції. І в аутсорсинга, і в ко-сорсинга є свої переваги і недоліки, на яких ми не будемо докладно зупинятися.

Аутсорсинг (від англ. *outsourcing* - виконання усіх чи частини функцій по керуванню організацією сторонніми фахівцями) припускає передачу чи цілком частково функцій внутрішнього аудиту спеціалізованої компанії чи зовнішньому консультанту. Застосування даної форми доцільно на середніх і невеликих підприємствах.

Сутність ко - сорсинга полягає в тому, що органи внутрішнього аудиту створюються в рамках компанії, але в деяких випадках залучаються експерти спеціалізованої компанії чи зовнішні консультанти.

Таким чином, на наш погляд, доцільно на кожному підприємстві запровадити систему внутрішнього аудиту з тим, щоб за цю роботу відповідали конкретні особи.

В той же час, вважаємо недоцільним створювати службу внутрішнього аудиту на невеликих підприємствах, оскільки вона потребує великих затрат, а більш раціональним є використання централізованої форми організації аудиту (рис.3.5).

Створюючи відділ внутрішнього аудиту, керівництво компанії повинно із самого початку визначити ступінь його незалежності. Згідно зі Стандартами внутрішнього аудиту незалежність внутрішнього аудитора – це можливість вільно й об'єктивно виконувати покладені на нього обов'язки і неупереджено виражати свою думку.

У кожному конкретному випадку структура і чисельність СВА визначаються індивідуально, на основі різних факторів.

Перший з них – це мета і задачі, що ставить перед внутрішнім аудитом керівництво компанії. Другий фактор – зрілість контрольного середовища в компанії.

Кожне підприємство визначає критерії ефективності діяльності СВА самостійно. Склад і цільові значення показників встановлює начальник СВА за узгодженням з керівництвом.

Керівник СВА може оцінювати діяльність очолюваної служби за великою кількістю показників. До показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами та кредиторами по товарним операціям ми пропонуємо відносити:

- виконання затвердженого плану аудиту;
- кількість виявлених значних ризиків;
- відсоток прийнятих і виконаних менеджментом аудиторських рекомендацій;
- економічний ефект від упровадження рекомендацій;
- кількість повторних аудиторських рекомендацій.

Рис. 3.3.Форми організації внутрішнього аудиту торгових підприємств в залежності від розподілу праці співробітників

Задачі, що повинна виконувати СВА, визначають функції працівників цієї служби і їхній професійний склад (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Основні задачі служби внутрішнього аудиту

№ з\п	Задача	Характеристика
1	Здійснення періодичного контролю за фінансово-господарською діяльністю організацій, що перевіряються	Виконуючи цю задачу, внутрішній аудитор вивчає систему бухгалтерського обліку і контролю, дає оцінку ефективності її функціонування, використовуючи різні прийоми (вибірку, сканування і т.п.). Аудитор перевіряє юридичну обґрунтованість операції й оптимальність оподаткування, дає оцінку істотності знайдених помилок.
2	Проведення фінансово-економічного аналізу діяльності організації і розробка її фінансової стратегії	При виконанні другої задачі аудитор проводить експрес-аналіз фінансово-господарської діяльності організації, оцінює її платоспроможність і фінансову стійкість, дає рекомендації зі стратегії фінансово-господарської діяльності.
3	Оцінка надійності й ефективності СВК у компанії, а також надання консультаційної підтримки менеджменту компанії на етапі розробки систем і процедур СВА	При загальному знайомстві з системою внутрішнього контролю організації, яке здійснюється на етапі попереднього планування аудиту, аудиторська організація повинна зрозуміти специфіку і масштаби діяльності підприємства, стан системи бухгалтерського обліку і контрольованого середовища. За результатами цієї роботи рекомендується підготувати опис системи внутрішнього контролю, скласти необхідні схеми і діаграми.
4	Оцінка системи управління ризиками	

У результаті аналізу і зіставлення різних точок зору щодо предмета, цілей і задач внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості в дисертаційній роботі сформульовано, що метою аудиту розрахунків з постачальниками і покупцями, дебіторської і кредиторської заборгованості є оцінка надійності й ефективності існуючої системи внутрішнього контролю операцій за розрахунками та допомога підприємству у формулюванні

рекомендацій і визначенню заходів для ліквідації заборгованості як засобу поліпшення не тільки розрахункових операцій, але і фінансового положення підприємства. Згідно з метою в роботі запропоновані наступні задачі аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами по товарним операціям (рис. 3.4).

Різноманіття форм розрахунків, передбачених законодавством, перетворює аудит розрахунків з постачальниками і покупцями в процес, що вимагає знання цивільного законодавства, правил ведення бухгалтерського і податкового обліку, уміння оцінити й описати систему взаємодії клієнта з контрагентами.

В економічній літературі ведуться дискусії з приводу кількості, назви, ознак етапів аудиторської перевірки [65]. Процес організації проведення внутрішньої аудиторської перевірки розрахунків по товарним операціям ми пропонуємо проводити по логічно взаємозалежних п'яти етапах (стадіях процесу): підготовчий, організаційний, плановий, методичний та результативний (рис. 3.7). Найбільш важливим етапом у проведенні внутрішнього аудиту є планування. Планування аудиту припускає визначення його стратегії і тактики, складання загального плану аудиторської перевірки і побудова програми.

Внутрішній аудит розрахунків по товарним операціям

МЕТА

Метою аудиту розрахунків з постачальниками і покупцями, дебіторської і кредиторської заборгованості є оцінка надійності й ефективності існуючої системи внутрішнього контролю розрахункових операцій та допомога підприємству у формулюванні рекомендацій і визначенню заходів для ліквідації заборгованості як засобу поліпшення не тільки розрахункових операцій, але і фінансового положення підприємства

ЗАВДАННЯ

- перевірка стану обліку і контролю за зовнішніми розрахунковими операціями.

При виконанні даної задачі необхідно: перевірити наявність і провести аналіз матеріалів інвентаризації заборгованості по зовнішніх розрахункових операціях з постачальниками і покупцями; перевірити документальну обґрунтованість і законність утворення дебіторської і кредиторської заборгованості, реальність, її погашення; виявити сумнівні розрахунки і незатребувану заборгованість, відповідність показників бухгалтерської звітності даним синтетичного й аналітичного обліку;

- перевірка списання заборгованості, з минулим терміном позову;
- перевірка повноти і правильності розрахунків з постачальниками і підрядчиками.

Передбачає перевірку наявності і правильності оформлення договорів і первинних документів по розрахунках за отримані цінності (роботи, послуги); відповідності даних первинних документів договорам і обліковим регістрам; повноти і правильності відображення розрахунків з постачальниками і підрядчиками на рахунках в облікових регістрах; своєчасності розрахунків і реальності заборгованості, що числиться; дотримання порядку списання кредиторської заборгованості по розрахунках з постачальниками і підрядчиками;

- встановлення реальності дебіторської і кредиторської заборгованості;
- перевірка повноти і правильності обліку розрахунків з покупцями і замовниками.

При вирішенні даної задачі необхідно розглянути наступні питання: наявність і правильність оформлення договорів і первинних документів за реалізовані покупцям цінності, роботи, послуги; відповідність даних первинних документів договорам, обліковим регістрам; повнота і правильність відображення розрахунків з покупцями і замовниками на рахунках в облікових регістрах; обґрунтованість і правильність відображення отриманих авансів; своєчасність розрахунків; забезпеченість і реальність заборгованості покупців, що числиться, і замовників; перевірка дотримання порядку списання дебіторської заборгованості покупців і замовників;

- перевірка наявності простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості;
- перевірка обліку розрахунків по претензіях

Передбачає перевірку обґрунтованості, своєчасності і правильності оформлення документів по претензіях, повноту і правильність відображення в обліку претензій, а також реальність заборгованості по претензіях;

- встановлення дебіторської і кредиторської заборгованості, з якої минув термін позову;
- перевірка правильності й обґрунтованості списання заборгованості підприємства;
- узагальнення результатів аудита зовнішніх розрахункових операцій.

Передбачає проведення оцінки впливу стану розрахунків на платоспроможність організації і визначення значимості виявлених помилок і оцінка їхнього впливу на вірогідність звітності.

Рис. 3.4. Мета і завдання аудита розрахунків з дебіторами і кредиторами по товарним операціям

Ознаки аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості по товарним операціям

№ з/п	Ознака	Характеристика
1	Повнота	а) рахунки, які підлягають оплаті, і рахунки дебіторів представляють усі суми, що винне підприємство по закупівлі товарів і послуг і всі суми заборгованості на користь підприємства на основі торгових операцій на дату складання балансу; б) усі товари чи послуги, що були продані, за звітний період, за винятком повернень, відображених у фінансових звітах; в) доходи, отримані авансом, відображають усі суми, що отримані до відправлення товару
2	Точність	а) торгові угоди, засновані на правильних цінах і кількості, точно підраховані і розподілені в Головній книзі й у ресконтро-реєстрі рахунків, які підлягають оплаті; б) рахунки-фактури правильно, підраховані і занесені в ресконтро-реєстр рахунків, які підлягають оплаті; в) дані ресконтро дебіторів і кредиторів, математично правильні і узгоджені з Головною книгою; г) доходи, отримані авансом, відображають точну суму за товари чи послуги, що будуть надані в майбутньому, і занесені у відповідні облікові реєстри
3	Наявність	а) зареєстровані рахунки кредиторів і дебіторів відображають суму заборгованості, на дату складання балансу; б) предмет зареєстрованих закупівельних угод - товари чи послуги, дійсно отримані за фінансовий рік; в) зареєстровані торгові операції відображають фактично відвантажений товар, фактично наданий за фінансовий період; г) доходи, отримані авансом, відображають суми, отримані компанією за майбутні торгові операції
4	Обмеження облікового періоду	а) закупівельні угоди, рахунки, що підлягають оплаті, повернення товару, зареєстровані за відповідний період; б) торгові операції, грошові надходження, повернення товару і скарги реєструються в належний час
5	Оцінка	а) рахунки, що підлягають оплаті відображають усі суми, що заборгувало підприємство; б) зафіксовані усі витрати і збитки за звітний період, включаючи нереалізовані втрати (збитки) через невиконані зобов'язання по закупівлях; в) рахунки дебіторів оцінюються по чистій реалізаційній вартості; г) доходи визнаються тільки у випадку дотримання відповідних умов обліку і критеріїв оцінки
6	Права і зобов'язання	а) рахунки, що підлягають оплаті є юридичними зобов'язаннями підприємства на дату складання балансу; б) рахунки дебіторів є законним правом компанії на дату балансу (тобто продані чи представлені через посередників рахунки покупців виключаються з залишку дебіторської заборгованості); в) доходи, отримані авансом, відображають суми, за які компанія зобов'язана в майбутньому відправити товар чи надати послуги
7	Надання і відображення	а) рахунки, що підлягають оплаті, правильно описані і класифіковані у фінансових звітах; б) правильно відображена можливість збитків відповідно до зобов'язань по закупівлях; в) рахунки дебіторів, торгові операції і відповідні рахунки належним образом описуються і класифікуються у фінансових звітах; г) належним чином представлені рахунки дебіторів, по яких дане забезпечення

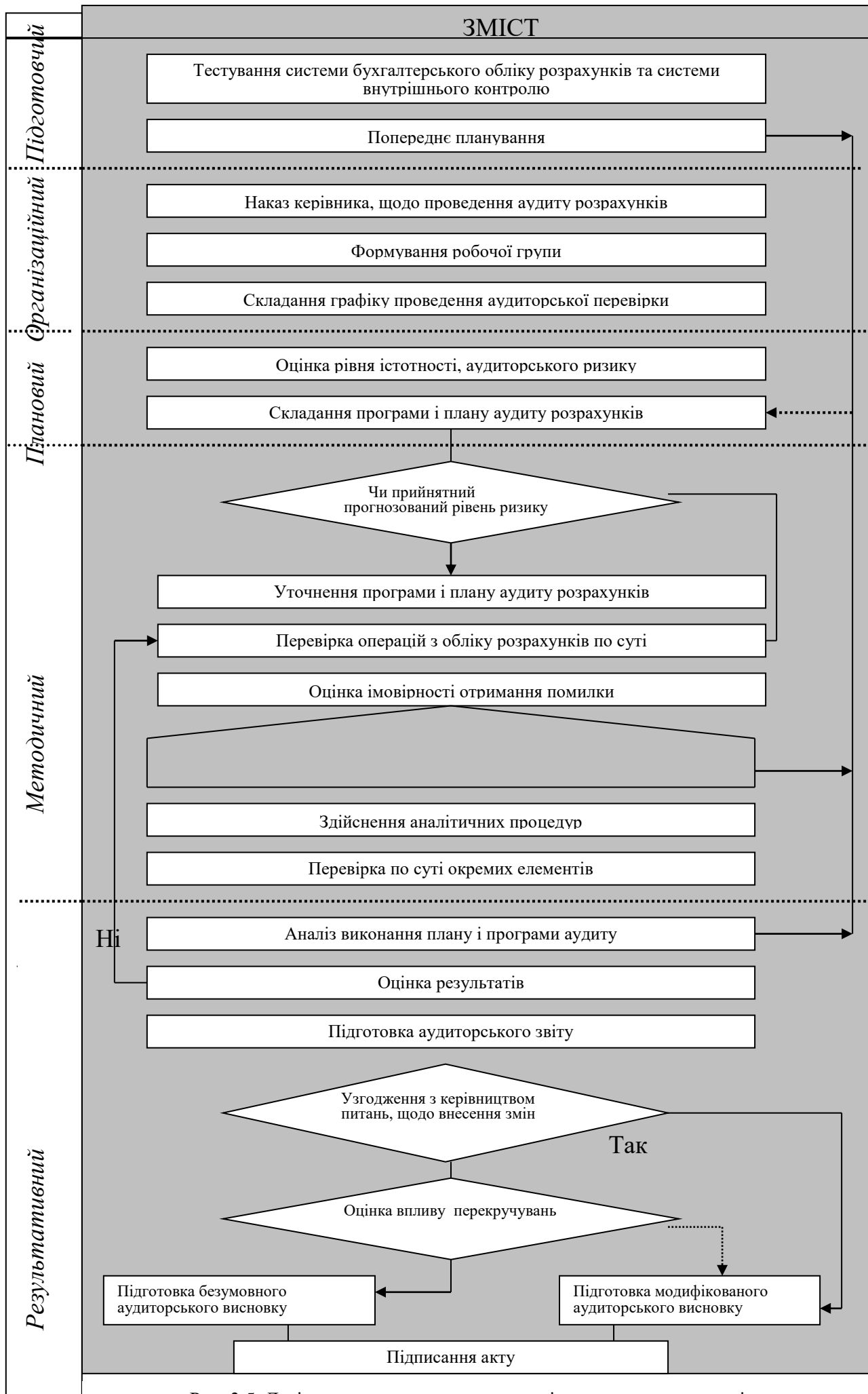

Рис. 3.5. Логіка процесу аудиту розрахунків по товарним операціям

При плануванні аудиту дебіторської заборгованості і кредиторської заборгованості повинні враховуватися фактори, що можуть викликати істотні перекручування відповідних статей бухгалтерської звітності. На основі аналізу того, яке значення рівня істотності приймає аудитор для перевірки і які особливості залишків і оборотів по рахунках розрахунків, аудитор зобов'язаний вирішити, які статті обліку він буде вивчати особливо уважно й у яких випадках буде застосовувати аудиторську вибірку чи аналітичні процедури для того, щоб знизити загальний аудиторський ризик до прийняттого рівня.

Опитувальний лист - анкета, з переліком питань для співробітників, які займаються питаннями, що плануються для перевірки.

На основі опитувального листа аудитор складає таблицю з переліком аудиторських процедур і можливих методів організації внутрішнього аудиту на підприємстві, наявність яких аудитор виявляє в ході опитування, а також отримати попередні дані, щодо оцінки надійності і ефективності СВК.

Для узагальненої оцінки необхідно зіставити результати тестування різних елементів. У зв'язку з цим, у роботі запропоновано використовувати два підходи: якісної і кількісної оцінки. Перший підхід заснований на: використанні системи, якісних оцінок: низька; середня, висока. При цьому, спочатку оцінюється кожен елемент СВК, а потім аналізується загальний рівень надійності всієї чи системи її складових. Для цього необхідно зіставити частку отриманих оцінок по кожній групі (низька, середня, висока) у загальному числі отриманих оцінок. Для узагальнення й аналізу отриманих оцінок можна використовувати матрицю оцінок (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Матриця оцінки загального стану системи, яка пройшла тестування

Елемент СВК	Матриця оцінки загального стану системи, що тестується			Співвідношення оцінок	Інтегральна оцінка елемента СВК
	низька	середня	висока		
Розрахунки з дебіторами	0	6	1	(0/6/1):7	середня

Розрахунки з кредиторами	0	2	4	(0/2/4):6	висока
Інші елементи (наприклад, аванси видані, аванси отримані)	2	3	3	(2/3/3):8	середня
Всього	2	11	8	(2/22/8):21	середня

У матриці приведений абстрактний приклад, що дозволяє прокоментувати, яким чином може формуватися професійне судження аудитора. За кожним елементом на підставі тестових питань, отримані визначені оцінки. У приведеному прикладі елемент 1 одержав оцінку надійності середню, тому що 86% з 7 оцінок (тобто переважна частина) оцінюються як середньонадійні. Елемент 2, навпаки, одержав високу оцінку надійності, тому що 66% складових з 6 одержали високу оцінку надійності. Крім того, у цього елемента СВК відсутні складові, котрі оцінюються як низьконадійні.

Таким чином, при формуванні професійного судження про надійність окремих елементів і системи в цілому, аудитор аналізує співвідношення отриманих оцінок у системі. У зв'язку з цим внутріфірмовим стандартом аудита, можуть бути встановлені кількісні критерії, використовувані при формуванні професійного судження.

Другий підхід (кількісний) до оцінки надійності системи заснований на використанні бальної оцінки. Оцінка надійності системи припускає виконання наступних процедур:

- вибір шкали бальної оцінки і встановлення рівнів надійності по обраній шкалі;
- оцінка кожного елемента системи в балах по заданій шкалі;
- розрахунок інтегрального показника надійності системи.

Наприклад, може бути використана наступна дев'ятибальна шкала оцінок.

Бал	1	2	3	4	5	6	7	8	9'
-----	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Рівень надійності	Низький	Середній	Високий
-------------------	---------	----------	---------

Загальна (інтегральна) оцінка надійності системи може бути визначена за наступною формулою:

$$K_{int} = \frac{K_{шбо} \cdot B_{шбо}}{K_{шбо} \cdot B_{фчб}} \quad (3.1.)$$

K_{int} – інтегральний показник елементів чи системи внутрішнього контролю

$K_{i,j}$ — елемент системи внутрішнього контролю (питання тесту);

$B_{i,j}$ — бал, що оцінює надійність елемента системи внутрішнього контролю;

B_{max} - максимальний бал, яким може бути оцінена надійність елемента системи внутрішнього контролю.

Можна сформулювати дві умови застосування цих методів:

- по-перше, тестові питання повинні давати диференційовану оцінку надійності (ефективності);

- по-друге, надійність (ефективність) елементів СВК розглядається як величина зворотна ризику.

Таким чином, методика аудиту повинна формуватися на підставі принципів, що закладені в стандартах аудиту, послідовності етапів проведення аудиту і процедур, що визначають логічну послідовність робіт, що забезпечують досягнення цілей аудиту.

3.2. Методика аудиту розрахунків по товарним операціям та її удосконалення

Методика – є складовою частиною методології, яка включає: принципи аудиту, аудиторські процедури, методику аудиту. Відповідно до чинного законодавства, аудитори мають право самостійно визначати форму, методи, процедури проведення аудиторських перевірок. Тому запропонована методика аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами по товарним операціям може носити тільки рекомендаційний характер.

Головна мета аудиту розрахунків - підтвердження повноти, права існування і вартісної оцінки сальдових залишків по рахунках розрахунків на кінець звітного періоду, формування думки про вірогідність показників бухгалтерського обліку і звітності і про відповідність застосовуваної методики обліку нормативним документам, допомога підприємству у формулюванні рекомендацій і визначенню заходів для ліквідації заборгованості як засобу поліпшення не тільки розрахункових операцій, але і фінансового положення підприємства.

Вважаємо, що не можна розділяти аудит розрахунків з постачальниками, покупцями й аудит дебіторської і кредиторської заборгованості, тому що перше являє собою обороти по рахунках бухгалтерського обліку, а друге - їхні сальдо.

Різноманіття форм розрахунків, передбачених законодавством, перетворює аудит розрахунків з постачальниками і покупцями в процес, що вимагає знання цивільного законодавства, правил ведення бухгалтерського і податкового обліку, уміння оцінити й описати систему взаємодії клієнта з контрагентами. При виникненні будь-яких підозр про можливість порушень, що можуть привести до перекручувань у звітності, аудитор має розширити процедури підтвердження фактів діяльності.

Концептуальний підхід до організації і методики проведення аудиту (аудиторської перевірки) повинен бути розроблений з урахуванням стратегії аудиту. Стратегія аудиторської перевірки повинна виходити зі змісту внутрішніх стандартів. Узагальнена модель стратегії може бути покладена в основу формування загального плану і програми аудиту конкретної організації, а також використана при складанні робочих документів аудитора. В стратегії аудиту можна виділити три основні групи аспектів: організаційні, методичні й інформаційні.

На нашу думку, у структурі методичного забезпечення стратегії внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами повинні бути виділені наступні елементи: інформаційне забезпечення аудиту; предметні області перевірки; зміст і процедури перевірки предметних областей; зміст і

форма представлення звіту аудитора за результатами перевірки. На рис. 3.6 представлено загальну модель стратегії для аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами по товарним операціям.

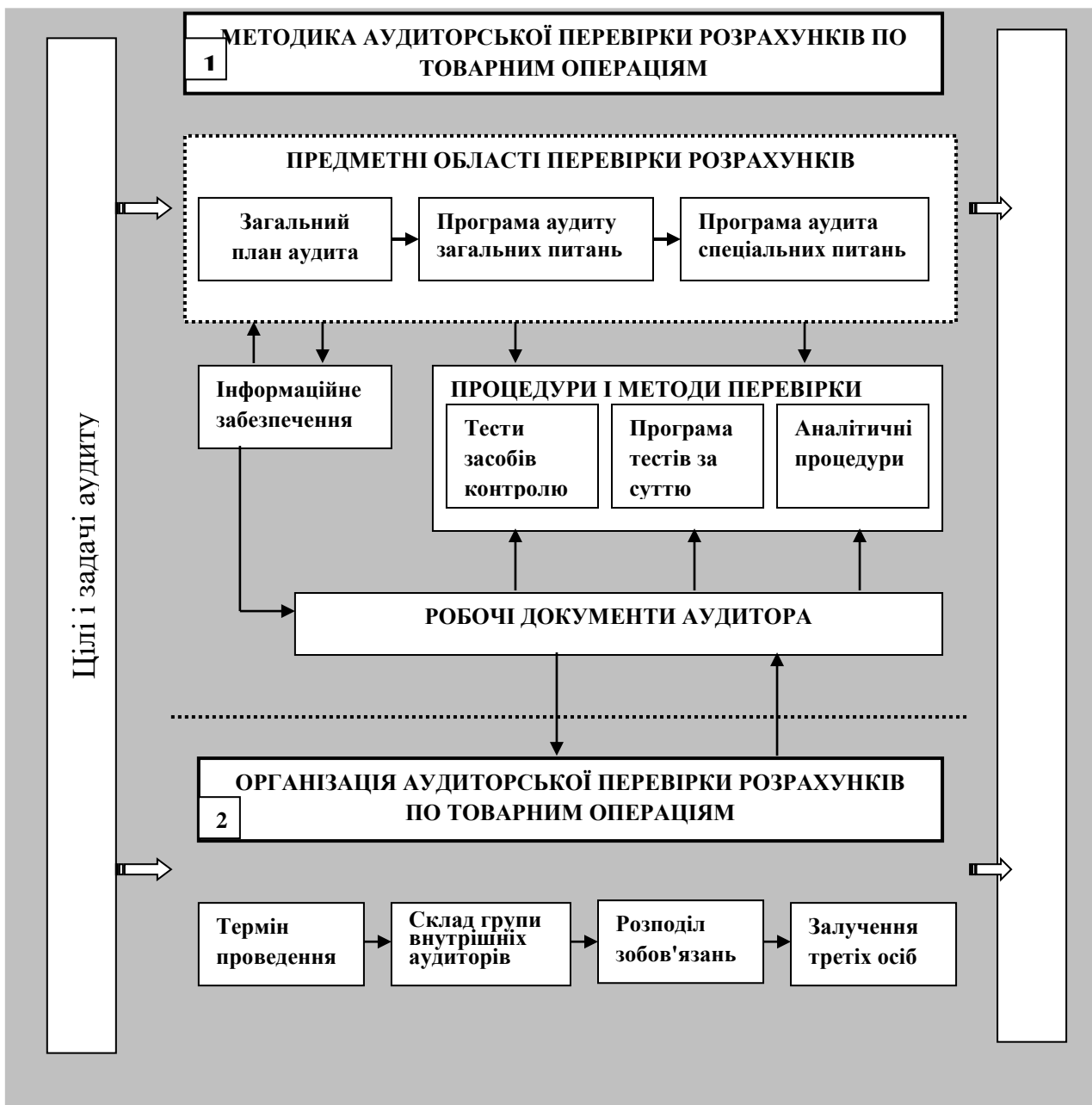

Рис. 3.6 Стратегія аудиторської перевірки розрахунків по товарним операціям

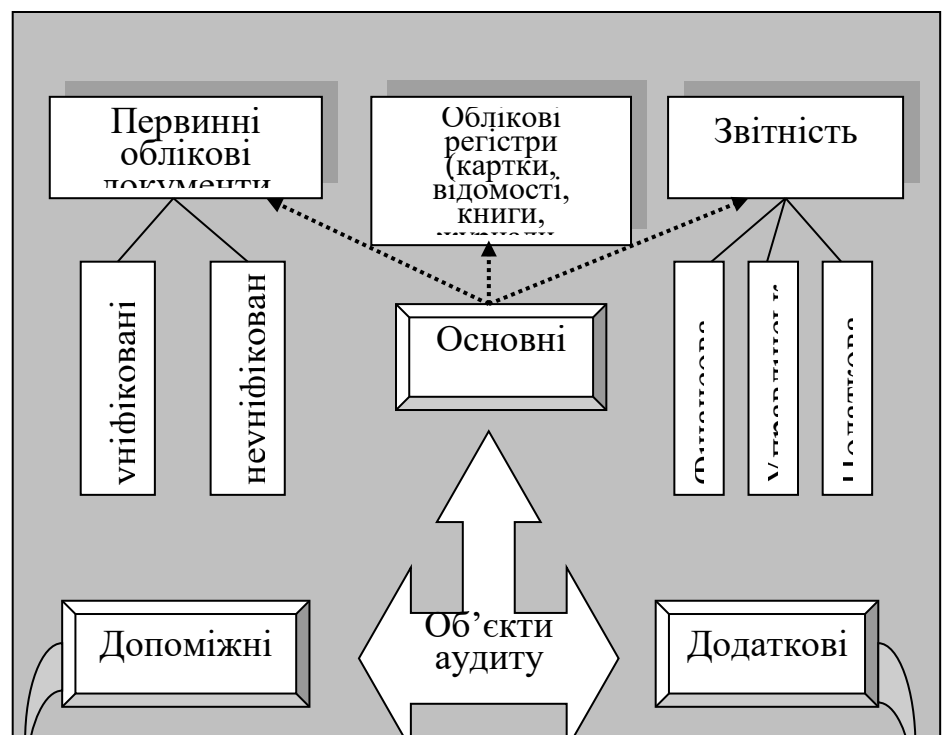
Вважаємо, що виділення в самостійний елемент стратегії інформаційного забезпечення аудиту важливо з погляду якості перевірки. Формуючи стратегію перевірки, аудитору необхідно встановити, які нормативні і правові акти встановлюють вимоги, що регламентують діяльність економічного суб'єкта.

Центральне місце при розробці стратегії аудиту розрахунків по товарним операціям займає вибір предметних областей перевірки, об'єкта і методів аудиту. Термін «предметні області перевірки» не закріплено в стандартах аудиту, хоча він і використовується в спеціальній літературі з аудиту. Предметна область перевірки - це область (частина) фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, що підлягає дослідженню (перевірці) відповідно до виконуваної аудиторської послуги, для якої сформульовані окремі (спеціальні) задачі перевірки, що впливають із загальної мети.

Об'єктом аудиту розрахунків виступають первинні і зведені документи бухгалтерського обліку, фінансової звітності й інші матеріали, які містять явища і дії, що мають відношення до виконання завдання.

Такий підхід дозволяє розглядати об'єкт аудиту в двох проекціях: з урахуванням його форми і виходячи з економічного змісту. Форма відображає зовнішні ознаки об'єкта, а зміст - його внутрішні властивості.

Дослідження об'єкта аудиту розрахунків по товарних операціях повинно йти від форми до змісту, що дозволяє аудитору встановити зв'язки і розходження з іншими об'єктами і прийти до відповідного висновку. Результатом структурно-системного підходу до вивчення властивостей і ознак об'єктів аудиторської перевірки стала побудова їхньої класифікації. На нашу думку, виходячи зі ступеня значимості інформації, що міститься в об'єктах, вони можуть бути структуровані як основні, допоміжні і додаткові (рис. 3. 7).

Рис.3.7 Об'єкти аудиту розрахунків по товарним операціям

Кожна галузь науки використовувани прийоми і способи визначає як методи, а застосування методів в окремій галузі науки з чіткою послідовністю дій - як методику. І все-таки метод варто розуміти більш широко: він характеризує технологію наукового пізнання, будучи способом пізнавальної діяльності, її правилом і нормою.

Що стосується аудиту, то тут повинен використовуватися досить широкий арсенал різних методів. При цьому останні, будучи по суті суб'єктивними, можуть по-різному інтерпретуватися в залежності від цілей і задач, що ставляться в тій чи іншій ситуації перед аудитом.

За допомогою методів (способів, прийомів) не тільки пізнається об'єкт аудиту, але, що особливо важливо, упорядковується також процес його організації. На жаль, у даний час майже не проводяться спеціальні дослідження з питань методів аудиту, не говорячи вже про методи внутрішнього аудиту. Більш того, навіть у навчальній методичній літературі по аудиту ці питання розглядаються зверхньо.

З огляду на те, що вибір тих чи інших способів, прийомів і методів визначається змістом предмета дослідження, для аудитора серйозне значення має об'єктивна розробка послідовності їхнього застосування, що, у свою чергу, лежить в основі методики аудиту. В роботі запропонована класифікація способів, прийомів і методів, які використовуються при аудиті, спрямованих на обґрунтування вірогідності і сумлінності бухгалтерської інформації про розрахунки з контрагентами як на загальних етапах, так і стосовно до конкретних завдань аудиту (рис. 3. 8).

На нашу думку, найбільш ефективним є застосування методів документальної і фактичної перевірки, у числі яких можна виділити прийоми дослідження окремого облікового документа, а також групи документів, що відображають одну чи кілька взаємозалежних операцій або рух однорідного майна, контрольну перевірку поточних розрахунків і зобов'язань, одержання

письмових довідок фахівців, тестування осіб, що мають пряме чи непряме відношення до досліджуваного факту господарської діяльності.

При проведенні аудиторської перевірки дебіторської і кредиторської заборгованості аудитор повинен звернути увагу на повноту, реальність і правомірність виникнення зобов'язань. Потрібно враховувати, що довести повноту відображення зобов'язань значно складніше, ніж реальність даного зобов'язання.

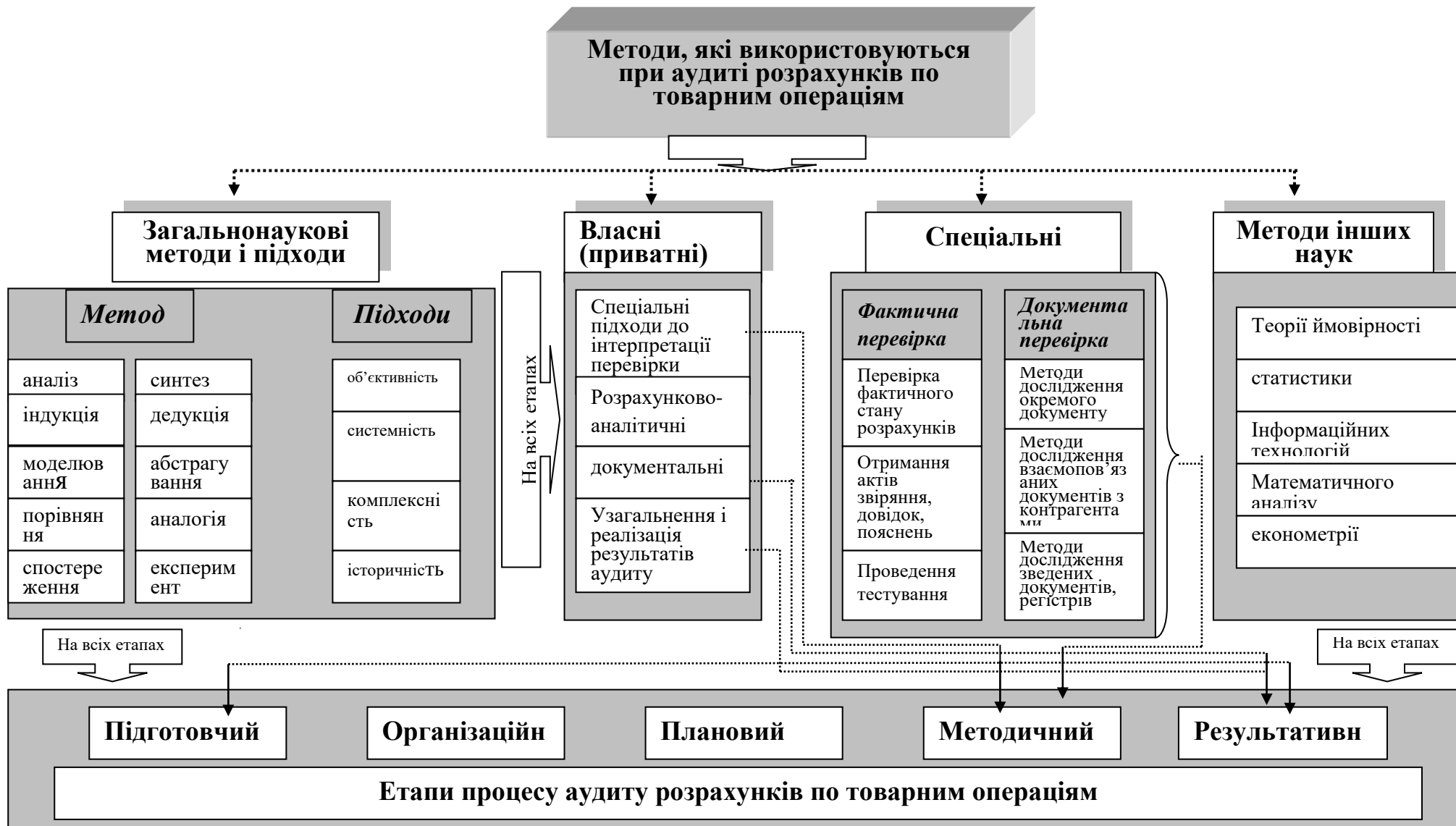

Рис. 3.8 Методи аудиту розрахунків по товарним операціям

Це пов'язано з тим, що реальність існування зобов'язання підтвердити досить легко шляхом одержання доказів існування того чи іншого реального активу. Підтвердити ж факт існування неврахованого зобов'язання досить складно. При виявленні неврахованих зобов'язань спектр процедур може бути досить великим. Так, при перевірці обробки даних від одержання (виставляння) рахунку до здійснення облікового запису і документального підтвердження облікових записів дозволяє виявити пропуски в обліку і знайти помилково невраховані зобов'язання. Усі виявлені невраховані зобов'язання обов'язково повинні бути відображені в робочих документах аудитора з вказівкою можливого коректування обліку.

Оскільки весь спектр розрахункових операцій з контрагентами так чи інакше сполучений з умовами договору, нам представляється, що господарський договір варто розглядати як безпосередній об'єкт аудиту (табл. 3.5).

З метою підвищення контролю за порядком складання та виконання договорів, рекомендовано видавати розпорядження щодо обов'язкового узгодження змісту договору з головним бухгалтером та надання одного примірника договору до бухгалтерії, що дозволить проконтролювати законність господарської операції і застерегти підприємство від штрафних санкцій.

Таблиця 3.5

Основні напрямки аудита господарських договорів

Напрямки аудита	Експертні задачі
Правовий	Перевірка відповідності договору вимогам діючого законодавства і звичаям ділового обороту
Бухгалтерський	Дослідження бухгалтерського супроводу договору (документообігу, кореспонденції рахунків, облікової оцінки об'єктів, відображення стану майна і зобов'язань у бухгалтерській звітності)
Податковий	Оцінка податкових наслідків реалізації договору (об'єкти оподаткування, податкові ставки, можливість використання податкових пільг)
Економічний	Аналіз економічних вигод, що отримуються, ризиків за договором, цінової політики, схем і форм розрахунків
Технологічний	Оцінка технічних параметрів відчужуваних або тих що складаються

Суть звіряння розрахунків полягає в тому, щоб звірити дані сторін, перевірити обґрунтованість виявлених розбіжностей і з урахуванням наявності первинних облікових документів провести свої облікові дані у відповідності з реальними зобов'язаннями сторін. Процедура документального підтвердження зобов'язання (складання акту звіряння) передбачає, що вибирається залишок конкретного рахунку обліку розрахунків, а не конкретна поставка від постачальника.

Визначені ускладнення при звіянні розрахунків викликає та обставина, що обов'язковість оформлення направлених актів звірення іншою стороною законодавством не встановлена. Звіряння взаємних розрахунків з юридичними особами й іншими організаціями, що виступають у ролі постачальників, підрядчиків, покупців і замовників має свої особливості. Розрахунки з дебіторами і кредиторами відображаються кожною стороною у своїй бухгалтерській звітності в сумах, що впливають з бухгалтерських записів і які визнаються нею правильними.

Дослівно це означає наступне - навіть якщо в бухгалтерському обліку організації за якимись причинами будуть відображені не всі господарські операції, пов'язані з виконанням сторонами своїх зобов'язань по укладених договорах, чи ж дані зобов'язання в контрагентів будуть відбиті в різних сумах, при проведенні звірення організація вправі наполягати на правильності своїх записів і не обов'язково приводити свої дані у відповідність з даними постачальника (підрядчика).

Тільки якщо за підсумками звіряння неправильність даних буде доведена іншою стороною, і з цим погодиться сама організація, бухгалтерські записи можуть бути приведені у відповідність з реально зробленими обсягами послуг (виконаних робіт, поставленої продукції) з урахуванням наявності правильно оформлених первинних облікових документів. Без наявності таких документів організація не має права тільки лише на підставі одного акту звіряння робити додаткові чи сторнувальні записи.

Додаткове документальне підтвердження здійснюється за допомогою зіставлення розміру зобов'язань на кінець року і виплат, зроблених у наступні періоди, і дозволяє одержати дані про залишки зобов'язань на кінець року і виявити невраховані зобов'язання. При інвентаризації розрахунків з покупцями і постачальниками варто ретельно перевіряти залишки й обґрунтованість сум, що числяться на рахунках розрахунків. У результаті інвентаризації на кінець року по всіх розрахункових рахунках повинні залишатися погоджені суми заборгованості. Розбіжності між сторонами з приводу реальної суми дебіторської чи кредиторської заборгованості зважуються при взаємному звіренні заборгованості шляхом вивірки розрахунків.

Якщо згоди не буде досягнуто, то зацікавлена сторона (кредитор) для вирішення суперечки може передати документи в суд.

Аудитор повинен вживати необхідних заходів, щоб звести до мінімуму імовірність перекручування результатів зовнішніх підтверджень. Запити про зовнішнє підтвердження, підписані керівництвом підприємства, повинні відсилатися безпосередньо самим аудитором за належними адресами і містити вимоги направляти відповіді безпосередньо аудитору. Аудитор повинен переконатися, що відповіді з зовнішніми підтвердженнями надійшли від належних відправників.

Виявлені за підсумками звіряння розрахунків розбіжності можуть бути покриті за рахунок перерахувань боржника на користь кредитора, чи припинені такими способами: належним виконанням, тобто оплатою додатково виявлених обсягів робіт, зроблених послуг, поставленої продукції; заліком зустрічної однорідної вимоги і при цьому для заліку досить заяви однієї сторони; новацією, тобто заміною первісного зобов'язання, що існувало між сторонами, іншим зобов'язанням між ними, що передбачає інший предмет чи спосіб виконання; відмови від боргу; іншими законними способами.

Повнота і реальність зобов'язань - одна з найважливіших процедур в аудиті розрахунків з постачальниками і підрядчиками, тому що операції з кредиторською заборгованістю і погашенням її наявними коштами представляють можливість для розтрат і перекручувань фінансової звітності. Аудитору необхідно знати типові способи здійснення і приховування подібних дій. Найбільш значних порушень можна досягати при здійсненні закупівельних операцій, які можуть бути як простими (наприклад, пред'явлення як виправдувальних документів накладних і рахунків фіктивних фірм, що легко виявляється в ході інвентаризації і звірянь розрахунків), так і дуже складними, котрі майже неможливо розкрити за допомогою аудиторської перевірки, коли шахрайство здійснюється за взаємною домовленістю посадових осіб обох сторін угоди з метою забезпечення невірних касових виплат. Аудитору варто переконатися також у тім, що за період, що перевіряється, не було випадків перекриття кредиторської заборгованості перед одним контрагентом дебіторською заборгованістю іншого. Крім того, суми кредиторської заборгованості з минулим терміном позову повинні бути вчасно списані на позареалізаційні доходи організації.

При перевірці розрахунків по претензіях аудитор повинен визначити обґрунтованість, правильність і своєчасність оформлення претензійних документів. Особливо ретельній перевірці повинні піддаватися спірні борги.

При перевірці таких операцій аудитор повинен переконатися, що претензія дійсно була пред'явлена і що відображені на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», субрахунок «Розрахунки по претензіях» суми відповідають даним, зазначеним у комерційному акті. Крім того, важливо, щоб претензія була пред'явлена вчасно, тому що в іншому випадку суд може відмовити в задоволенні позову. І нарешті, пакет документів, прикладених до претензії і позовних заяв повинен бути доказовим, зокрема в ньому повинні бути присутніми, як мінімум, претензійний розрахунок, комерційний акт про встановлену розбіжність, документи, що підтверджують зроблені витрати, вартість яких відшкодовується за рахунок постачальника.

При перевірці операцій по одержанню (видачі) попередньої оплати (авансів) у рахунок майбутньої постачання продукції (товарів, робіт, послуг) необхідно установити чи виконуються вимоги нормативних актів при відображенні в бухгалтерському обліку операцій по одержанню (видачі) попередньої оплати (авансів) у рахунок майбутнього постачання продукції (товарів, робіт, послуг), а саме:

- попередня оплата товарів здійснюється у випадках, коли договором закупівлі-продажу передбачений обов'язок покупця оплатити товар цілком чи частково до передачі продавцем товару (попередня оплата), покупець повинен зробити оплату в термін, передбачений договором.

- відповідно до Плану рахунків бухгалтерський облік отриманої оплати, часткової оплати в рахунок майбутнього постачання товарів (робіт, послуг) має здійснюватися на рахунку 68 «Розрахунки з різними кредиторами», субрахунок «Розрахунки по авансах отриманим».

Важливим питанням є перевірка повноти і своєчасності розрахунків покупців за прийняту ними продукцію. З цією метою необхідно перевірити чи є в наявності всі договори на постачання продукції, перевірити правильність оформлення рахунка - фактури покупцям і їх реєстрації у відповідних книгах, своєчасність пред'явлення штрафних санкцій до покупців при порушенні договірних зобов'язань, законність і документальне оформлення списання заборгованості, по якій минули терміни позову, з'ясування причин її виникнення, реальність дебіторської заборгованості, по якій терміни позову ще не минули, законність здійснення розрахунків по заборгованості через третіх осіб (договору поступки права вимоги), законність здійснення негрошових способів погашення заборгованості (по договору міни, залік взаємних вимог, переведення боргу, договір факторингу тощо).

Одним з найважливіших об'єктів контролю є підтвердження ефективності положень кредитної політики організації. В умовах високої інфляції особливо важливо мати детально обґрунтовану кредитну політику і

здійснювати систематичний контроль дебіторської заборгованості. Кредитна політика визначається наступними моментами: термін надання кредиту; стандарти кредитоспроможності; політика зборів платежів; сума і період знижок.

Аудитор має перевірити співвіднесення календарного графіка відвантаження з календарним графіком оплати, щоб сума планованої на кожну календарну дату дебіторської заборгованості (загальна сума відвантажених за договором (і з урахуванням інших договорів з даним замовником) товарів мінус загальна сума оплачених за договором (і з урахуванням інших договорів з даним замовником) товарів на календарну дату) не перевищувала встановлений даному замовнику критичний рівень дебіторської заборгованості. Автором рекомендовано аудитору проводити контроль платіжної дисципліни по формі, представленій в табл. 3.6.

При проведенні аудиту необхідно звірити тотожність даних аналітичного обліку оборотам і залишкам по рахунках синтетичного обліку. Дані аналітичного обліку розрахунків повинні відповідати оборотам і залишкам по рахунках синтетичного обліку.

Таблиця 3.6.

Контроль платіжної дисципліни контрагентів (покупців)

Найменування покупця	Загальна сума заборгованості	Погашення заборгованості відповідно графіка		Фактичне погашення заборгованості		Кількість днів прострочення заборгованості	Загальна сума заборгованості	Ступінь ризику
		Дата	Сума	Дата	Сума			
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Покупець 1						До 2-х місяців		низька
Покупець 2						Більш 4-х місяців		середня
Покупець 3						Більш 1 року		висока

Перевірка правильності записів, зроблених у Головній книзі, здійснюється підрахунком сум оборотів і сальдо по всьому рахунку обліку

розрахунків. Суми дебетових і кредитових оборотів, а також дебетових і кредитових сальдо повинні бути відповідно рівними.

За результатами дослідження виявлено, що тільки на 4-х з перевірених підприємств створено резерв сумнівних боргів. Це свідчить про те, що керівники і працівники бухгалтерських служб не приділяють уваги цьому питанню, не займаються аналізом причин виникнення сумнівних і безнадійних боргів, можливих варіантів їх стягнення, порядку списання. Прострочена дебіторська заборгованість, як правило після закінчення строку позовної давності, або в інших випадках одразу списується на збитки підприємства, тим самим порушуючи принцип нарахування та відповідності витрат і доходів.

У практиці часто зустрічаються випадки, коли безнадійна заборгованість списується без дотримання вимог законодавства, тому підприємству необхідно перевірити відсутність будь-яких основ для переривання терміну позову. Списання безнадійної заборгованості за кожною підставою повинно бути письмово обґрунтовано і закріплено наказом керівника.

Нереальною до стягнення є дебіторська заборгованість, одержання якої неможливо внаслідок неплатоспроможності боржника. У будь-якому випадку всі підстави повинні бути документально підтверджені, наприклад: постанова про закінчення виконавчого виробництва; постанова про повернення виконавчого документа; акт про неможливість стягнення боргу. При одержанні акту пристава-виконавця про неможливість стягнення і постанови про припинення виконавчого виробництва необхідно враховувати, що повернення виконавчого документа не є підставою для визнання суми дебіторської заборгованості безнадійною, і організація не позбавляється права пред'явити виконавчий документ до виконання повторно протягом шести місяців із дня одержання первісної відмови. І поки підприємство може виконувати дані дії, борг не може бути визнаний нереальним до стягнення, і відповідно, списання даної суми величини дебіторської заборгованості за рахунок величини резерву по сумнівних боргах неправомірне. У випадку,

якщо документи, що підтверджують банкрутство боржника, одержати не вдається, те списання заборгованості здійснюється на загальних підставах, розглянутих вище.

За результатами аудиту варто підготувати думку аудитора з питань правильності відображення в бухгалтерському і податковому обліку розрахунків з постачальниками і підрядчиками.

При перевірці повноти і вірогідності зобов'язань і розрахунків аудитором можуть бути виявлені порушення, які можна класифікувати по наступним відхиленнях: від діючого законодавства; від нормативних актів, що визначають організацію і методологію обліку; унаслідок недотримання протягом звітнього року прийнятої облікової політики відображення в бухгалтерському обліку окремих господарських операцій; через порушення принципу віднесення доходів і витрат до своїх звітних періодів; унаслідок недотримання тотожності даних аналітичного обліку оборотам і залишкам по рахунках аналітичного обліку.

Порушення вірогідності бухгалтерських документів може виникнути в наступних випадках: при неправильності оформлення і висновку договорів комісії, договорів постачання товарів; при неправильності оформлення первинної документації (використані бланки не установленої форми, не заповнені всі необхідні реквізити, використані зайві чи не належні реквізити); відображення свідомо незаконних по змісту операцій; відображення господарських операцій, що у дійсності на підприємстві не виконувалися (цілком чи частково); наявність підроблених документів (матеріальна підробка) і документів, що містять свідомо помилкові зведення (інтелектуальна підробка); наявність документів, що містять випадкові помилки.

Практично всі порушення, що допускаються бухгалтерами можна класифікувати в такий спосіб: помилки у веденні обліку (відсутність системи у веденні обліку, випадкові помилки); повторювані помилки (незнання правил ведення бухгалтерського обліку, незнання податкового

законодавства). Найбільш розповсюдженою помилкою, що допускається при веденні обліку розрахунків і зобов'язань, є: порушення правил складання і оформлення документів. Перевірка документів з погляду дотримання правил оформлення первинних документів дає можливість виявити не тільки порушення, але і приховувані за ними зловживання.

При виявленні порушень варто ретельно вивчити їхні причини і перевірити зв'язок з можливим розкраданнями чи іншими зловживаннями. Перевірка дійсності документів і реквізитів, що містяться в них, і записів сприяє виявленню підрбок. Огляд документів з метою виявлення підробки повинний сполучатися з перевіркою дотримання правил складання й оформлення документів.

Огляд підсумків діяльності досліджуваних організацій на предмет обліку розрахунків між суб'єктами дозволив розробити класифікатор типових помилок, які виявляються аудитором при дослідженні документів, операцій і записів можливих як на стадії висновку господарського договору, так і в ході розрахункових взаємин між учасниками угоди .

Виявлені порушення заносяться до робочих документів аудитора, а пізніше знаходять відображення у відповідних узагальнюючих документах. По кожному питанню програми перевірки складаються висновки аудитора. Фактичним матеріалом для складання висновків є документально відображена інформація в робочих документах. Зроблені в ході перевірки цих питань зауваження доцільно використовувати при підготовці аудиторського звіту. Перелік основних документів, що вивчаються контролером в ході здійснення перевірки і включаються до робочої документації, наведений в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Склад основних робочих документів аудитора

Позначення	Найменування	Правило (стандарт) аудиту відповідно до якого готується документ
РД-1	Загальний план аудита	Планування аудита
РД-2	Програма аудита	Планування аудита

РД-3	Перелік основних законодавчих актів перевірки	Перевірка дотримання нормативних актів при проведенні аудита
РД-4	Огляд проблемних питань бухгалтерського обліку й оподаткування розрахунків до постачальників та покупців	Перевірка дотримання нормативних актів при проведенні аудита
РД-5	Аналіз загальних економічних факторів і умов діяльності суб'єкта аудита	Розуміння діяльності економічного суб'єкта
РД-6	Постійне дос'є клієнта	Документування аудита
РД-7	Зміст комплексу загальних робіт аудита	Планування аудита. Аудиторські докази
РД-8	Опис системи бухгалтерського обліку і	Розуміння діяльності економічного суб'єкта
РД-9	Аналіз фінансового стану й оцінка безперервності діяльності	Перевірка прогнозованої фінансової інформації. Застосовність допущення безперервності діяльності – суб'єкта
РД-10	Письмова інформація (звіт) керівництву підприємства	Письмова інформація аудитора керівництву економічного суб'єкта за результатами проведення аудита
РД-11	Програми тестування	Аудиторські докази
РД-12	Елементи облікової політики	Планування аудита. Перевірка дотримання нормативних актів при проведенні аудиту; розуміння

При комплексному використанні дана методика дозволяє підвищити ефективність проведення аудиту розрахунків не тільки по вже сформованих фактах господарської діяльності, але й у ході реалізації заходів превентивного характеру, що особливо важливо для гармонізації господарських відносин і управління з торговій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Auditing theory and practice / Roger H. Hermanson, Jerry R. Strawser, Robert H. Strawser. – 6th ed. – IRWIN, 1993. – 907 p
2. Адамик Б.П. Банківські електронні послуги: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2005. – 94 с.
3. Адамик Б.П. Особливості інституційної організації державного регулювання діяльності банків в Україні / Б.П. Адамик // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу ТНЕУ. – 2013. – Том 14. № 2. – С. 6-11.
4. Адамик О. В. Аудит функціональної частини програмного забезпечення КСБО. / О. В. Адамик, С. І. Саченко // Бізнес Інформ. – 2017. – №11. – С. 293–299.
5. Адамик О.В. Бюджетні асигнування та дотації суб'єктів державного сектора економіки: їх трактування з метою обліку та відмінності // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – Випуск 14. – С. 141-145
6. Адамик О.В. Доходи бюджетних установ за методом нарахування в умовах уніфікації облікових систем державного сектору економіки// Вісник Національного університету „Львівська політехніка” „Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку”. – Львів: НУ „Львівська політехніка”. – 2012. № 721. – С. 42-48
7. Адамик О.В. Способи формування в обліку податкового зобов'язання з податку на прибуток // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – №1. – С. 20-25
8. Адамик, О.В.; Адамик К.Б. Реляційні бази даних як сучасний стандарт накопичення інформації в комп'ютерній системі бухгалтерського обліку // Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 березня 2018 р.).–Дніпро: НМетАУ, 2018.–747 с.

9. Адамс Р. Основы аудита : пер. с англ. / Р. Адамс ; [под ред. Я.В. Соколова]. - М. : Аудит, ЮНИТИ, 1995. - 398 с.
10. Андреев В. Д. Внутренний аудит : учеб. пособие / В. Д. Андреев. - М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.
11. Арене Э. А. Аудит : пер. с англ. / Э. А. Арене, Дж. К. Лоббек ; [гл. ред. проф. Я. В. Соколов]. – М. : Финансы и статистика, 2003. — 560 с.
12. Арефьева Е. Научись управлять дебиторской задолженностью / Е. Арефьева // Финансовый директор. – 2002. - № 5. – С. 73-77.
13. Аудит: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Петрик О. А., К.: АПУ, 2015. – 504с.
14. Бабаев Ю. А. Бухгалтерский учет и контроль дебиторской и кредиторской задолженности : Учебно-практическое пособие / Ю. А. Бабаев, А. М. Петров – М. : ТК Велби, Изд-во «Перспект», 2004. – 424 с.
15. Бабаев, Ю. А. Теорія бухгалтерського обліку / Ю. А. Бабаев. - К. : Вища школа, 2007. - 692 с.
16. Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : [Підручник] / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова – К. : Либідь, 1998. – 312 с.
17. Бетге Йорг. Балансоведение / Йорг Бетге; [пер. с нем. В.Д. Новодворский, А.С. Бакаева, В.А. Верхова]. – М. : Изд-во «Бухг. учёт», 2000. – 454 с.
18. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 24-36.
19. Бланк И. А. «Финансовый менеджмент : учебный курс» / И. А. Бланк – Киев : Эльга, «Ника-Центр», 2007. – 521 с.
20. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк - К. : МП «ИТЕМЛтд», СП «АДЕФ-Украина», 1996. – 465 с.
21. Большой бухгалтерский словарь / [под ред. А. Н. Азрилиана] – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 574 с.

22. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс] – Мир словарей / – Режим доступа: http://mirslovarei.com/content_bes/inventarizacija-23503.html

23. Бондар М. І. Аудит в АПК : [Навч. посібник.] / М. І. Бондар. — К. : КНЕУ, 2003. – 188 с.

24. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс / Ю. Бригхэм, Л. Гапенски : В 2-х т. : Пер. с англ. ; Под ред. В.В. Ковалева. - СПб. : Экономическая школа. - Т 2. - 1999. -497 с.

25. Брігхем Євхен. Основи фінансового менеджменту : пер. з англ. /Євхен Брігхем – Київ : Молодь, 1997.- 1000 с

26. Бугай В. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / В. Бугай, Н. Головка // Держава і регіони. – 2007. - №1. – С. 60-63

27. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік : навч. посібник / Т. А.Бутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза; за ред. проф. Ф. Ф.Бутинця. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 672 с.

28.Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» ВНЗ./ За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 6-те вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2005. – 756 с.

29. Бутинець Ф. Ф. Історія розвитку бухгалтерського обліку : [навч. посіб. для студ. спец. 7.050106 «Облік і аудит» у 2х ч.] / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 1999. – 928 с.

30. Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку : [навч. посібник] / Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Шигун, С. М. Шулепова – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 276 с.

31. Бутинець Ф.Ф. Аудит : підручник. - 2-ге вид., доп. і перероб. / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ЛП «Рута», 2002. – 672 с.

32. Васина Е. Учет дебиторской и кредиторской задолженности по МСФО [Электронный ресурс] / Е. Васина, И. Дмитриев // МСФО: практика применения. – 2006. - №3. – Режим доступа до журналу : <http://www.bakertillyrussaudit.ru/ru/publications/experts/1009-20060601232828>

33. Ващенко Ю. В. Банківське право : [Навч. посібник] / Ю. В. Ващенко – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.
34. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / Глен А. Велш, Данієл Г. Шорт; пер. з англ. О.Мінін, О. Ткач. – К. : Основи, 1997. – 943 с.
35. Вещунова Н. Л. Бухгалтерский учет на предприятиях различных форм собственности / Н. Л. Вещунова, А. Ф. Фомина – СПб. : Издательский торговый дом «Герда», 2000. – 640 с.
36. Воронова Л. К. Фінансове право України : Підручник. / Л.К. Воронова. — К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. - 448 с.
37. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : [Монографія] // С. Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 223с.
38. Голов С. Ф. Комментарий к проекту Плана Счетов бухгалтерского учета предприятий, организаций и учреждений / С. Ф. Голов // Бухгалтерский учет и аудит. – 1999. - №5. – с.10-18
39. Гордієнко Н. І. Аудит, методика і організація : Навчальний посібник [для студентів економічних спеціальностей] / Н. І. Гордієнко, О. В. Харламова, М. Ю Карпенко. – [У 2 частинах. Частина 2.] – Харків: ХНАМГ, 2007. – 294 с.
40. Дембинский Н. В. Теория советского бухгалтерского учета : [учебное пособие] / Н. В. Дембинский. – Минск : Гос. изд-во БССР, 1957. – 83 с.
41. Дефлиз Ф. Л. Аудит Монтгомери / Ф. Л. Дефлиз, Г. Р. Дженик, В. М. О'Рейлли, М. Б. Хирш; [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. — М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997.-542 с..
42. Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація / Н. І. Дорош. — К. : Товариство „Знання” КОО, 2001. — 402с.
43. Економічна енциклопедія : у 3-х томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К. :»Академія», 2000. – 864 с.

44. Ендовицкий Д. А. Подходы к раскрытию информации о дебиторской и кредиторской задолженности в бухгалтерской отчетности / Д. А. Ендовицкий, О. М. Купрюшина // Аудитор. - 2001. – №12. – с.15-19.

45. Ерофеева В. А. Аудит: учебн.пособие / В. А. Ерофеева, В. А. Пискунов, Т. А. Битюкова. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 638с.

46. Ефимова О. В. Финансовый анализ / О. В. Ефимова – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Издательство «Бухгалтерский учет», 1999. - 352 с.

47. Ефремов И. А. Бухгалтерский учёт в угольной промышленности : Учебник для техникумов. / И. А. Ефремов, Ю. С. Игумнов – [3-е из., перераб. и доп.] – М. : Недра, 1987. – 312 с.

48. Єфремова Т. Новий тлумачно-словотворчий словник [Електронний ресурс] / Т. Єфремова – Режим доступу : <http://www.efremova.info/>

49. Житний П. Є. Облікова політика в умовах розвитку фінансово-промислових систем: методологія та організація : [Монографія] / П.Є. Житний. – Луганськ : Вид-во СНУ ім.В.Даля, 2007. – 352 с.

50. Завгородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко – [2-ге вид.]. – Львів : «Центр Європи», 1997. – 576 с.

51. Зубілевич С. Я. Основи аудиту / С.Я. Зубілевич, С. Ф. Голов. – К. : Ділова Україна, 1996. – 384 с.

52. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку і аудиту. / С. В. Івахненко // —К.:Знання-пресс,2003.—349с.

53. Калашникова Е. Учетная процедура [Електронний ресурс] / Е.Калашникова // GAAP.ru - теория и практика управленческого учета. – 2010. - Режим доступу: http://gaap.ru/articles/77426/?sphrase_id=82582

54. Кіндрацька Г. І. Аналіз господарської діяльності: посібник / Г. І. Кіндрацька, А. Г. Загородній, Ю. І. Кулиняк. – Львів : ЗУКЦ, 2017. – 310 с

55. Колос І. Формування раціональної облікової політики підприємства/ І. Колос // Вісник податкової служби України. – 2002. - №47. – С.47-54
56. Колпакова Г. М. Как управлять дебиторской задолженностью / Г. М. Колпакова – М. : Современная экономика и право, 2000. – 136 с.
57. Кондраков Н. П. Бухгалтерский учет / Н. П. Кондраков. – М. : ИПБ-БИМФА, 2002. – 318 с.
58. Костенко Н. Політика підприємства щодо обліку / Н.Костенко // Податки та бухгалтерський облік . – 2008. – № 3 . – С. 5-15
59. Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку : Підручник / М. В. Кужельний, В.Г. Лінник — К. : КНЕУ, 2001. — 334 с.
60. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : [Навчальний посібник] / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 586 с.
61. Лайко, О.І. Вдосконалення обліку і аудиту основних засобів на підприємствах відчизняної економіки [Текст] / О.І. Лайко // Економіка та держава. №8. – 2015. - С.28-34
62. Лучко М. Р. Бухгалтерський облік в зарубіжних країнах [Навчальний посібник] / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько. – Тернопіль:Економічна думка, 2004. – 236 с.
63. Матіцина Н. Основи регулювання розрахункових відносин шляхом управління дебіторської заборгованістю / Н. Матіцина //Науково-практичний журнал Бухгалтерський облік та аудит. – 2006. – №12 – С.38-42
64. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
65. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_051/

66. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, змін в облікових оцінках та помилки» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/structure/legal/ifrs_ua.php

67. Моисеенко Г. И. Теория бухгалтерского учета : Учебник / Г. И. Моисеенко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 232 с.

68. Немченко В.В. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту). /За ред. Проф. Немченко В.В., Редько О.Ю. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 540с.

69. Никитин В. М. Теория бухгалтерского учета : [курс лекций] / В. М. Никитин, Д. А. Никитина. – М. : «Дело и Сервис», 1999. – 320 с.

70. Никонович, М.О.Аудит :підручник / М.О.Никонович, К.О.Редько ;за ред. Є.В. Мниха. –К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. –748 с.

71. Нитецкий В. В. Аудит предприятия. Методология аудиторской проверки хозяйственно-финансовой деятельности предприятия : учеб. пособие / В. В. Нитецкий, Н. Н. Кудрявцев. – М. : Дело, 2005.-448 с.

72. Німець, Л.В. Аналіз підходів до визначення поняття «основні засоби» [Текст] / Л.В. Німець // Управління розвитком. – 2013. - №23. – С.62-64.

73. Новицька Н.В. Алгоритм управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі України / Н.В. Новицька // Бізнес-інформ. – 2012. – №4. – С. 140 – 144.

74. Новицька Н.В. Аудит як процедура контролю за станом платіжної системи суб'єкта господарської діяльності / Н.В. Новицька // Економічний часопис ХХІ. – 2012. – № 3-4. – С. 77-80.

75. Новицька Н.В. Використання сучасних форм рефінансування заборгованості / Н.В. Новицька // Найновітє научні постиження : матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція (м. Софія, 17-25 березня 2012 р.) – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – С.18-20.

76. Новицька Н.В. Відмінності відображення дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ (IAS) / Н.В. Новицька // Науково-практичне та теоретико-методологічне обґрунтування фінансово-економічного та управлінського потенціалу в аспекті розвитку економіки України : збірник тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 – 5 листопада 2011 р.). – Київ : Аналітичний центр «Нова економіка», 2011. – С. 109 – 111.

77. Новицька Н.В. Деякі особливості використання аналітичних та альтернативних процедур при проведенні аудиту розрахунків / Н.В. Новицька // Сучасні погляди розвитку економіки: новації, проекти, гіпотези : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 30-31 березня 2012 р.). – Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2012. – С. 176-178.

78. Новицька Н.В. Методичні аспекти відображення заборгованості в системі рахунків бухгалтерського обліку : стан та напрямки удосконалення / Н.В. Новицька // Інноваційна економіка. – 2012. – № 4. – С. 149 – 154.

79. Новицька Н.В. Теоретичні аспекти понять «Дебіторська заборгованість» і «Кредиторська заборгованість» / Н.В. Новицька // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №2 (128). – С. 286 – 290.

80. Палий В.Ф. Финансовый учет : учебное пособие в 2-х ч. (Часть 1). / В.Ф. Палий, В.В. Палий – М. : ФВК-ПРЕСС, 1998. – 304 с.

81. Пантелеев В. П., Корінько М. Д. Внутрішній аудит : Навч. посіб. / В. П. Пантелеев, М. Д. Корінько ; за ред. д.е.н., проф. В. О. Шевчука. – К. : Державна академія статистики обліку та аудиту Державного комітету статистики України, 2006. - 247 с

82. Пантелеев, В. П. Звітність підприємств : навч. посіб. (для студ. ВНЗ за спец. «Облік і оподаткування») / В. П. Пантелеев, К. В. Безверхий, Г. М. Курило, О. А. Юрченко. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2017. 432 с.

83. Пачоли Лука. Трактат о счетах и записях / Лука Пачоли : [изд. подготовил Соколов Я.]. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 288 с.

84. Петренко С.М. удосконалення організаційно-методичних засад внутрішнього аудиту // ДонНУЕТ, 2011. - №4. – с.341-347.

85. Петрик О. А. Аудит: методологія і організація / О. А. Петрик. — К. : КНЕУ, 2003. — 260с.

86. Пилипенко І. І. Стандарти аудиту та етики : [Навч. посіб.] / І. І. Пилипенко, О. Ю. Редько – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. – 277 с.

87. Податковий кодекс України станом на 20.06.2018р. / [Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

88. Подцерковний О. П. Организационно-правовые основы расчетных отношений в хозяйственном комплексе Украины : [Дис.канд.юр.наук] : 12.00.04 / Подцерковний Олег Петрович – Одесса, 1999. – 194 с.

89. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України №237 від 08.10.99 р. – Режим доступу:

90. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» / Наказ Міністерства фінансів України №20 від 31.01.2000р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>.

91. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України № 91 від 26.04.2000 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.

92. Попова О. В. Учет дебиторской задолженности / О. В. Попова // Бухгалтерский учет. – 2003. - №17. – С. 15-17

93. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.99 № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.

94. Про Інструкцію по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків [Електронний ресурс] : Наказ Мінфіну України № 69 від 11.08.95 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94>.

95. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>

96. Прохоров А. М. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров – [2-е изд., перераб. и доп.] – СПб. : Изд-во «Норинт», 2004. – 1456 с.

97. Прудников В. И. Оценка стоимости дебиторской задолженности / В. И. Прудников . – Челябинск : 2000. – 100 с.

98. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в управління (теоретико-методичні аспекти) : [Монографія] / М. С. Пушкар – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – 423 с.

99. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан; [пер. с англ. под. ред. В. А. Микрюкова] / – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998.- 616 с.

100. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – [5-е изд., испр.] – М. : ИНФРА-М, 2007. - 495 с.

101. Родригес Р.Дж. Финансовый менеджмент : Учебник / Р. Дж. Родригес, Р. В. Колб : Пер. с англ. / Под. Ред. Драчевой Е. Л. — М : «Издательство «Фин-пресс», 2001. – 496 с.

102. Рудницький В. С. Внутрішній аудит : методологія, організація Монографія. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 104 с.

103. Савин А. Управление дебиторской задолженностью. Рабочие инструменты компаний [Електронний ресурс] / А. Савин // Financial director. - 2009. - №3 – Режим доступу : <http://www.fd.ru/reader2.htm?id=843#>

104. Самойлов С. В. Кредиторская задолженность предприятий торговли и общественного питания. Вопросы бухгалтерского учета и налогообложения / С. В. Самойлов // Бухгалтерский учет и налоги в торговле и общественном питании. – 2004. - №4. – С.9-11

105. Свірко С. В. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах [Навч. посібник] / С. В. Свірко. – К. : КНЕУ, 2003. – 380 с.

106. Світ словників [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mirslovarei.com/content_eco/plan-organizacii-buxgalterskogo-ucheta-4723.html

107. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : [навч. посібник] / Р. А. Слав'юк. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 460 с.

108. Сльозко Т. Моделювання-метод обліку чи шлях його пізнання? / Т.Сльозко // Вісник ТНЕУ. - 2007. - №1. – с.72-78.

109. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет в зарубежных странах : [Учебник] / Я. В. Соколов, Ф. Ф. Бутынец, Л. Л. Горецкая, Д. А. Панков – Москва : ТК Велби : Изд-во Проспект, 2007. - 672 с.

110. Соколов Я. В. Занимательные очерки истории бухгалтерского учета. [Електронний ресурс] // Я. В. Соколов, М. Л. Пятов // Бух.1С. Интернет-ресурс для бухгалтеров – 2001. – Режим доступу до журн. :

111. Соловьева О. В. МСФО и ГААП : учет и отчетность / О. В. Соловьева. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2003. – 328 с.

112. Сопко В. В. Бухгалтерський облік : навч. посібник / В. В. Сопко. – [3-тє вид., перероб. і доп.] — К. : КНЕУ, 2000. — 578 с.

113. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посібник / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.

114. Сторожук Т. М. Облікова політика підприємства: сутність і призначення/ Т. М. Сторожук // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право) – 2009. - №3 (46) - с. 130-137

115. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський облік на підприємствах з різними формами власності : навч. посібник / Н. М. Ткаченко. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : А.С.К., 1997. – 512 с.

116. Урбан Н. Принципи формування облікової політики на малих підприємствах [Електронний ресурс] / Н. Урбан // Вісник ТАНГ. – 2005. - №2. – Режим доступу до журналу:

117. Усач Б. Ф., Душко З. О., колос М. М. Організація і методика аудиту : Підручник / Б. Ф. Усач. – К. : Знання, 2006.

118. Утенкова, К.О. Аудит [Текст] : навч. посіб. / К.О. Утенкова. – В. : Алерта, 2011. – 408 с.

119. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : МАУП, 2004. – 328 с. : іл.

120. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда; пер. с англ.; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. — 576 с. : с ил.

121. Центр Лібермана [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.libermancenter.org/>

122. Янчева Л.М., Акімова Н.С., Новицька Н.В. Удосконалення методики обліку та формування резерву сумнівних боргів / Н.С. Акімова, Н.В. Новицька // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: Зб.наук.праць/ Редкол.:О.І.Черевко (відпов.ред.) та ін.: Харк.держ.унів.харчування та торгівлі: - Харків, 2007.- Вип.1(5). – Т.1 – С.3-8

